

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

VI

Садржај

Порука наставницима	3
Увод	
Образовање за демократију и грађанско друштво	4
Ефикасно образовање за демократију и грађанско друштво	10
Кратак преглед	
Циљеви и садржаји	15
Припрема разреда – објашњење најзначајнијих појмова везаних за предмет	16
Преглед упутстава	24
Како да помогнете својим ученицима да израде разредну студију	
Први корак: Уочавање проблема у вашој заједници	27
Други корак: Који проблем изабрати?	28
Трећи корак: Сакупљање података о проблему	29
Четврти корак: Осмишљавање, израда и развој разредне студије ..	32
Пети корак: Представљање разредне студије	35
Шести корак: Осврт на научено	36
Додаци	
I. Мерила за израду студије	39
II. Упутства за студијске групе	41
III. Мерила за припрему усмених представљања	50
IV. Поступци и упутства за одржавање такмичења	51
V. Упутства за чланове жирија	53
VI. Упитници за оцењивање студије и усменог представљања	56
VII. Упитник за ђачко оцењивање	61
VIII. Ђачки упитници	62
Прилози	
1. Вођење дискусије	80
2. Други корак – предлози за начине избора проблема	86
3. Трећи корак – извори података и начини комуникације	88
4. Четврти корак – рад студијских група	89
5. Савети за пети корак	91
6. Пројекти и учење путем пројеката	92
7. Праћење и оцењивање	94

Порука наставницима

Поштовани наставници,

надамо се да ће вас овај приручник надахнути и мотивисати да унесете новине у ваш рад, али и да оплемените ђаке новим знањима. Од ваше радозналости и радости сазнавања зависи веселост, душевност и духовност оних које подучавате и спремате за бољи и лепши живот.

У одгајању слободних личности и будућих пунолетних грађана подједнако су важни **темељно знање** и **добар карактер**. То значи да код младих треба усађивати и развијати **моћ знања** и **моћ савести**. Знање без савести може да буде опасно и опако.

Приручник ће вас подстаћи да кроз игру и размишљање помогнете ђацима да уоче проблеме и одаберу оне који су битни, значајни и хитни, као и да доносе најразумније и најрационалније одлуке, прихватљиве и ефикасне за решавање проблема. На тај начин ћете код ученика створити темеље за формирање одговорних и храбрих грађана. Тамо где су одговорни и храбри грађани, одговорно је и друштво и држава. У одговорном друштву цени се свети позив – позив наставника. Ово је једна од прилика да се у нашем друштву поврати достојанство наставничког позива.

Учите ђаке да на светим идејама и вредностима – истини, правди, добру, љубави и лепоти – почива живот и да без њих нема ваљаног живота. Једина битна подела међу људима је према овим вредностима – на оне који мисле, говоре, делују и понашају се према истини, правди, добру, љубави и лепоти; и на оне који лажу, чине неправде и зло, мрзе и све унакажавају.

Ваша мисија је да с ученицима отпочнете у нашем друштву формирање демократског обрасца мишљења, деловања и понашања. Научићете их да без критике (разумног, разложног и рационалног просуђивања о проблему) и контроле (посебно развијених контролних механизма) свака власт може да постане тиранска. Што више грађана активно учествује у политичком животу (од локалне заједнице до врха државе), биће боље и за власт и за све нас. Тако се ствара шанса да рђави људи, односно узурпатори, буду спречени да се докопају власти и доминирају нашим животима.

Унапред вам хвала на укључењу у ову узвишену мисију за све нас.

проф. др Чедомир Чупић,
Председник Управног одбора Београдске отворене школе

Увод

ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ И ГРАЂАНСКО ДРУШТВО

Појам демократије и грађанског друштва

Човек током свог живота живи у заједници различитих група – од породице, преко разних удружења, клубова, радних организација, до нације и државе. У свим таквим заједницама, од најмањих до највећих, морају се доносити одлуке у име целе заједнице, а у вези с постављеним циљевима, правилима која треба поштовати и расподелом права и одговорности. Ове одлуке могу се назвати колективним, за разлику од индивидуалних одлука, које људи доносе само у своје име.

Демократија је скуп процедуралних правила за доношење колективних одлука које омогућавају најшире могуће учешће заинтересованих или оних којих се те одлуке тичу (подразумевајући и њихову контролу процеса одлучивања).

Зашто тежимо демократији?

Једнакост грађана – циљ демократије је да се према свим људима односи једнако без обзира на њихово образовање, националну припадност, економски статус, јер су сви људи способни да се одговорно понашају када се од њих очекује да то чине. Ако очекујемо да сви одрасли воде бригу о сопственим животима, онда су способни и да узму удела у одлучивању о животу друштва коме припадају.

Испуњавање општих потреба – што више људи има удела у одређивању политике, то је вероватније да ће она одражавати њихове бриге и тежње. Демократија подразумева доступност информација свима како би могли да утичу на креирање политике.

Плурализам и компромис – демократија се ослања на отворену размену различитих мишљења, изношење аргумената и постизање компромиса. Размена мишљења у себе укључује право да се разлике у мишљењу изразе и саслушају. На тај начин постиже се равноправност међу грађанима.

Гарантовање основних слобода – демократија гарантује основне слободе што укључује: право на слободу мишљења и изражавања, удруживања са другима, кретања, личне безбедности... Демократија штити ова права јер доводе до колективних одлука и подстичу лични развој појединца.

Постојање демократских правила и процедура које треба да се следе при одлучивању, као и постојање контроле њиховог поштовања, представља гаранцију да они који доносе колективне одлуке неће одлучивати произвољно.

Демократско одлучивање

Да би се неко одлучивање сматрало демократским важно је да је одлука донесена на демократски начин, то јест поштовањем правила процедуре. Кључна одлика демократије јесте да сви подједнако деле права на одлучивање, а већинско одлучивање је процедурално средство за решавање неслагања када су исцрпљени сви други методи као што су расправа, амандмани, компромис.

Демократију разликујемо од аутократије у којој одлуке доноси један, или мањина, на ауторитаран начин, не обазирећи се на било каква правила и произвољно, према сопственом нахођењу, без могућности било каквог учествовања оних којих се те одлуке тичу.

Када се говори о скупу **процедуралних** правила, мисли се на скуп **основних** (примарних) правила којима се утврђује **ко је овлашћен** да доноси колективне одлуке и на основу којих **процедура**, то јест на који унапред прописан начин. У те демократске процедуре спадају између осталог:

- опште право гласа;
- слободни и поштени избори;
- принцип представништва (већинско или пропорционално представљање) владавина права, уставност и законитост;
- гарантовање и судска заштита основних људских права и слобода итд.

Појам грађанин

У најопштијем смислу, грађанин јесте човек са одређеним правима и дужностима у оквиру друштвено-политичке заједнице за коју је везан релативно трајним припадањем. Укупност слобода, права и дужности које појединац ужива у оквиру политичке заједнице даје му својство грађанина.

Грађанин може да живи на селу, у варошици, граду, округу, покрајини. Грађани су различити по националности, вери, раси, занимању, социјалном статусу, образовању... Па ипак, без обзира на бројне разлике међу нама, **сви** ми имамо **једнака** права и обавезе – не може се бити мање или више грађанин.

Грађани бирају власт која доноси законе и управља заједницом. И тек су они грађани који знају како да учествују у владању способни да штите своја права и контролишу власт водећи рачуна да власт ради у најбољем интересу целог народа. Без овако **одговорних** грађана нема ни одговорне власти.

Грађанин би требало да:

- буде **активан** и ангажује се у одређивању услова заједничког живота;
- стиче и развија навике толеранције, осећај за правду, бригу за опште добро и спреман је на сарадњу;
- поштује **права других** и испуњава обавезе према заједници;
- **поштује законе** заједнице и доприноси њеном просперитету.

Шта све значи реч грађанин

1. становник града, варошанин. – Ја сам човјек грађанин познатога града у Киликији (из *Новог завјета*, превод В. Караџића). Грађани и листом приморци бродаре, тргују и помећу се (С. М. Љубиша, 1875). Ми грађани боме нијесмо научни патити у храни као сељаци (В. Новак, 1911). Већ је и одвише тужна постала прича, како је грађанима нашега града љети тешко допријети до Саве (С. Батушић 3, 40)
б. историјски: *становник тврђаве, града* – Трчи Ђорђе од града до града, / И грађане свугдје довикује: / "Чујете ли ви Турци грађани! / На градов'ма отварајте врата" (*Српске народне песме*, Вук Караџић) **в.** историјски, покрајински: *муслиман становник Никшића*. – У Црној Гори сви Турци Никшићани зову се грађани: Те ми Сливље од грађана чувај (*Српски рјечник*, В. Караџић).

2. поданик, држављанин, становник уопште (понекад и у учтивом ословљавању уз име). - Хоће законом путем да начини од њега добра грађанина (Л. Лазаревић, 1899). Сви имамо бити грађани, сваки има поседовати једнаки диел земље (А. Ковачић, 1910). Моралном је узгајању задаћа да спреми дијете честитим човјеком и добрим грађанином (*Напредак*, 1901). Пред законом су сви српски грађани једнаки (С. Новаковић, 1912). Није кадар да испуни своје улоге као грађанин у друштву (*Мјесечник правничког друштва*, 1926). Сваки грађанин који је способан за правну радњу уопште сматра се способним за бирача (С. Јовановић, 1922).

3. покрајински: назив одмила којим млада ословљава млађег мушкарца у мужевљевој породици или суседству. – Младе у Рибарима радо надевају својти надимке из милости: "грађанин" или "грађанка" (С. Тројановић, 1902). Млада надене име деверу: девере, писаре, грађанине, господине, брацо (С. Грбић, 1909).

Изрази: *академски (универзитетски) грађанин, слушалац универзитета или друге високе школе, студент*. – Тиме би се пошло на сусрет жељи да српска алма матер буде снажна бројем својих академских грађана (*Порота*, 1881); *светски грађанин онај који цео свет сматра својом домовином а све људе својим суграђанима, космополит*. – Ја сам светски грађанин (С. Матавуљ, 1904).

(прилагођено из: Речник СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ И НАРОДНОГ ЈЕЗИКА. Књига III. Српска академија наука и уметности, Београд, 1965.)

Формирање будућих грађана

Демократско друштво жели својим образовањем и васпитањем да:

- образује ученике за демократски начин живљења;
- развије спремност за друштвено ангажовање, поштовање и развијање вредносног система друштва;
- негује критички однос према друштвеним појавама и проблемима, свест о потреби друштвеног разумевања, толеранције и социјалне правде.

Демократско друштво жели да изгради следеће типове грађана:

- **Узорни грађани** – васпитани и образовани према стандардима и захтевима демократског друштва;
- **Слободни грађани** – који живе и раде према демократским принципима, начелима, захтевима, правима и обавезама.
- **Одговорни грађани** који ће:
 - **умети и моћи** да живе у заједници;
 - **умети** да добро и адекватно врше своје професионалне активности;
 - **бити** толерантни, компетентни, морално и физички здрави, хумани, истинољубиви, одговорни, честити, креативни, самостални;
 - **умети и моћи** да се укључе и узму учешће у развоју демократског друштва.

Грађанска партиципација

Партиципација подразумева сваку активност којом се грађани активно укључују у процес доношења јавних одлука и тако утичу на квалитет свог живота и живота својих суграђана. Партиципација се заснива на партнерском односу власти и грађана.

Партнерски однос се развија на основама узајамног поверења које је могуће остварити преко:

- ✓ поштовања правила политичког понашања заснованих на одређеним етичким нормама;
- ✓ јавности у раду свих органа власти;
- ✓ активног укључивања грађана у све видове живота заједнице.

Партиципација и активно укључивање грађана остварује се на различитим нивоима власти:

- ✓ локални;
- ✓ покрајински;
- ✓ републички и
- ✓ савезни ниво.

Основне функције власти су доношење закона, њихово извршавање и решавање спорова у друштву. Ове три функције власти се раздвајају и дају у руке различитим органима:

- ✓ законодавна власт – овлашћење за доношење закона – парламент/скупштина;
- ✓ извршна власт – влада и управља законима – влада;
- ✓ судска власт – решавање спорова – судови.

Нивои власти	Гране власти	ЗАКОНОДАВНА	ИЗВРШНА	СУДСКА
ЛОКАЛНИ		Скупштина општине/града	– председник општине (градоначелник)	
ПОКРАЈИНСКИ		Скупштина АП Војводине	– Извршно веће	
РЕПУБЛИЧКИ		Народна скупштина	– председник Републике – Влада	– општински суд, окружни суд, трговински судови, Врховни суд, Уставни суд

Напомена: Округ није ниво власти с обзиром на то да не може креирати сопствену политику, већ спроводи политику и мере републичких органа власти (то је облик деконцентрације власти, а не децентрализације). Окрузи су начин територијалног организовања централних (републичких) органа управе (тј. министарстава).

Најдиректније учешће грађана у циљу решавања проблема појединаца и заједнице остварује се на нивоу локалне заједнице.

Шта се нарочито постиже партиципацијом грађана на локалном нивоу:

- ✓ побољшање рада локалне самоуправе;
- ✓ побољшање живота заједнице;
- ✓ доступност јавним информацијама;
- ✓ боље разумевања и сарадња између грађана и локалне самоуправе.

Подстицањем партиципације на локалном нивоу, општинске власти припремају грађане да се активно укључе и у процесе доношења одлука на вишим нивоима, покрајинском, републичком, и тако доприносе општој демократизацији друштва.

ЕФИКАСНО ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ И ГРАЂАНСКО ДРУШТВО

Интерактивно учење

Ефикасно образовање за демократију и грађанско друштво остварује се кроз активно учење и усвајање знања преко више канала – из различитих медија, ближег и даљег животног окружења. Том приликом користи се више чула, ангажују се различите психичке функције и добијају се бољи и трајнији резултати. Интерактивно учење подразумева управо један такав сложен поступак који тежи да „имитира“ процес сазнавања, какав се одвија у аутентичним животним околностима, и води једном целовитом искуственом доживљају, употребљивом и трајном. У интерактивном процесу учења остварује се сарадња између наставника и ученика и то у облику заједничке конструкције, заједничке изградње нових знања, као и у виду активности наставника и ученика које су комплементарне, то јест које се допуњују.

Код интерактивног начина рада то се постиже кроз планирано, вођено, кондензовано и временски скраћено пролажење кључних фаза оваквог учења:

- ученици се најпре уводе у контекст теме којом желимо да се бавимо;
- креира се ситуација која свима омогућава да активно учествују у истраживању и изналажењу решења за постављени проблем;
- кроз дискусију се размењује, појашњава, прецизира и уобличује искуство;
- доводи се у везу са постојећим знањима и генерализује.

Сложеност околности под којима се овакво учење одвија и велики број елемената које треба припремити и контролисати јесте један разлог због кога се пред наставника постављају посебни захтеви. Други разлог произилази из тога што интерактивност подразумева активну укљученост свих учесника и право да коментаришу, износе своје ставове, продубљују, појашњавају, преиспитују, оспоравају, супротстављају се.

Стога је потребно да наставник има довољно знања, вештине и сигурности, да буде опремљен свим оним што ће му омогућити да цео ток интерактивног учења успешно изведе.

Интерактивно учење обухвата много више феномена него што би се то могло назвати скупом техника. Свака активност може се организовати индивидуално или групно, али целокупни приступ у раду заснива се на процесу учења и стварања веза између метода, садржаја и узраста деце.

Нека од полазишта интерактивног учења

УЧЕЊЕ ЈЕ АКТИВНА КОНСТРУКЦИЈА ЗНАЊА

Да би се научило, потребна је:

- властита активност
- искуство и практична делатност
- размена са другим људима

ДЕЦА УЧЕ НА РАЗЛИЧИТЕ НАЧИНЕ

Процес подучавања треба прилагодити различитим:

- типовима учења (вишеструка интелигенција – Гарднер)
- стилевима учења
- типовима личности ученика

УЧЕЊЕ ЈЕ:

- **Вишедимензионални процес:** емоционални, когнитивни, вољни, социјални
- **Поступни процес:** мотивисаност, стицање информација и знања, увежбавање, примена
- **Интегрални процес:** повезивање са претходним и будућим искуством
- **Контекстуални процес:** одвија се кроз интеракцију у контексту

Метод интерактивног учења којим се ученици подучавају грађанским правима и вредностима, као и вештинама и знањима, кроз искуство о раду јавних служби јесте *искуствено учење* (service learning).

Да би искуствено учење било успешно, неопходно је да се остваре следећи захтеви:

- упознавање са препознатим потребама заједнице;
- постизање циљева наставног плана и програма предмета грађанско васпитање VI;
- осврт на стечено искуство;
- развијање одговорности ученика;
- успостављање партнерства у заједници;
- планирање активности у складу са критеријумима искуственог учења;
- стицање знања и развијање неопходних вештина код деце.

Тимски рад

- јесте заједничко, синхронизовано ангажовање стручњака различитих или истих профила или специјалности на истом задатку
- може се организовати у било којој области људских делатности
- не захтева нарочиту опремљеност
- није исто што и група појединаца која нешто ради

Сваки тим поседује специфичне улоге дефинисане заједничком визијом и способностима потребним за решавање појединачних проблема. Неко ће у тиму да остварује контакте, неко да сакупи информације, неко да штампа заједничке одлуке и материјале, неко да ради на одржавању енергије и ентузијазма, неко да уреди простор за састанке... Послови и способности које су потребне за вођење тимског рада су велики и за свакога има места. Оно што је за тим карактеристично јесте то да, без обзира на поделу одговорности и улога, чланови тима помажу једни другима и дају сугестије за сваки сегмент процеса рада.

У литератури која се бави тимским радом постоји више врста подела улога којих има у тиму. Неки аутори анализирају улоге глобално, посматрајући тим независно од миљеа и врсте задатка којим се бави. Једна таква категоризација улога које се могу наћи у сваком тиму:

АКТИВНИ УЧЕСНИК је онај члан тима који је оријентисан на задатак и који своју улогу види у томе да пронађе најбоље информације везане за проблем којим се бави. Он се такође бави дефинисањем циљева и води рачуна о квалитету испуњавања обавеза. Труди се да сви заједно буду што ефикаснији.

САРАДНИК је онај члан тима који је флексибилан и спреман да ускочи где год затреба. Отворен је за нова искуства и идеје. Уноси ентузијазам и осим самог задатка важни су му и други чланови тима и квалитет међуљудских односа.

КОМУНИКАТОР је члан тима који подстиче разговор и највише се бави атмосфером рада у тиму. Он је нарочито користан у првим фазама тимског рада: подстиче све чланове на учешће, добар је слушалац, креира добру атмосферу, олакшава заједничке договоре.

ИЗАЗИВАЧ је члан тима који је критичан према свим циљевима, методама, решењима и одлукама тима. Иако то није увек лако издржати, он је веома драгоцен члан тима јер је спреман на ризик, негује искреност, подстиче остале да говоре о својим проблемима и може нешто да промени у уобичајеном начину функционисања, уколико је то тиму потребно.

Сва четири поменута профила пожељно је да садржи сваки тим. Не би ваљало да се тимови искључиво састоје од „сарадника“ и „комуникатора“ – ко би их вратио на задатак! – не би ваљало да се тимови састоје из „активних учесника“ и „изазивача“ – никада не би постигли консензус! Све у свему, тиму су потребне различите функције, јер управо оне омогућују да се сви процеси тимског рада активирају. Уколико у тиму не постоји нека од поменутих функција, можда треба позвати неког новог члана.

Други аутори се улогама у тиму баве на више практичан начин и везано за врсту посла који тим обавља. Ови аутори улоге деле на „*радне*“ (више везане за посао који се обавља) и „*друштвене*“ (више везане за интеракцију). Базична листа улога по њима изгледа овако:

Базичне улоге у тиму:

Контролор	проверава да ли сви разумеју ток посла којим се тим бави
Извиђач	тражи додатна објашњења од других група и тимова
Чувар	враћа групу на задатак и подсећа на време и рокове
Слушач	понавља или парафразира шта је било речено
Запиткивач	тражи информације и мишљења од других чланова
Резиматор	групише закључке тако да могу да се презентују
Охрабривач	подржава чланове групе и улива ентузијазам
Секретар	чува сав материјал који је тиму потребан за рад
Читач	проналази и тиму презентује текстове и друге материјале
Подсетилац	подсећа групу на циљеве и задатке
Посматрач	задаје и анализира упитнике који се односе на социјалне вештине потребне за интеракцију

Без обзира на приступ и начин дефинисања улога, оно што је сасвим очигледно је да улоге у тиму морају бити комплементарне; треба да одговарају природи посла који тим обавља; улоге повремено треба да се редефинишу како би одговарале насталим променама тимског процеса. Улоге ступају у међузависне интеракције и повремено се ротирају како би сви чланови освојили процесе који се догађају у тиму. Подела улога на почетку рада тима треба да следи природне способности и таленте које чланови тима већ поседују. Касније се очекује да сви чланови тима прођу и неке друге, комплексније улоге.

РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ГРУПЕ И ТИМА

ТИМ	ГРУПА	
Договорени заједнички циљеви	ЦИЉЕВИ	Појединачни и неусаглашени циљеви
Акције су међузависне и усклађене	АКТИВНОСТ	Независне појединачне или групне акције
Јасна подела улога и одговорности	УЛОГЕ	Појединци се руководе ситуацијом и преузимају улоге зависно од личних избора
Постоји појединачна и заједничка одговорност	ОДГОВОРНОСТ	Постоји углавном појединачна одговорност
Успех и неуспех се дели на једнаке делове	УСПЕХ	Појединац може бити успешан, али не и група
Тим има своја правила, механизме и процедуре одлучивања	ОДЛУЧИВАЊЕ	Правила и процедуре могу, али не морају да постоје, доносе се од ситуације до ситуације
Свако може имати своју идеју, али је потребна спремност да се од ње одустане када се бира најбоље решење	ЗАЈЕДНИЧКИ РАД	Појединци могу имати независне идеје и акције
Нови члан тима уводи се по истом поступку као и постојећи чланови...	СНАГА	Чланови групе могу се слободно прикључивати групи или је напуштати...

Кратак преглед

А. ЦИЉЕВИ И САДРЖАЈИ

Грађанско васпитање VI треба да упозна ученике VI разреда са њиховим правима, могућностима и начинима како да учествују у демократским процесима. Програм активно ангажује ученике и учи их како да прате и утичу на одлуке власти и на тај начин подстиче грађанску свест међу њима, њиховим родитељима и осталим члановима заједнице.

ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ПРОГРАМА

Општи циљ је оспособљавање ученика за активно учешће у животу заједнице, проширивање знања о демократским принципима и вредностима.

Грађанско васпитање VI уводи ученике у начине и поступке који се користе у демократским процесима. Циљ овог пројекта је да се код ђака подстакне развој спремности за активно грађанско учествовање у друштвеном и политичком животу

- дајући им знања и нужне вештине за активно учествовање у друштвеном и политичком животу;
- дајући им практична искуства којима се стиче осећај способности и делотворности;
- развијајући код њих свест о значају активног учествовања у друштвеном и политичком животу.

Кроз грађанско васпитање VI ученици:

- стичу знања о функционисању нивоа власти;
- стичу знања о томе како се креирају мере власти (политичке мере);
- стичу знања о појму мера власти (политичка мера);
- стичу знања о улози грађана у креирању политичких мера;
- стичу знања о техникама тимског рада;
- развијају делотворне и креативне способности комуникације
- развијају вештине неопходне за сарадњу, изражавање мишљења и аргументовање ставова;
- развијају способности критичког мишљења и одговорног одлучивања и деловања.

Верујемо да ће учествовање у овом пројекту надградити знање ученика, развити њихове вештине и продубити разумевање како бисмо сви заједно као грађани могли да делујемо у побољшавању наших заједница.

Б. ПРИПРЕМА РАЗРЕДА – ОБЈАШЊЕЊЕ НАЈЗНАЧАЈНИЈИХ ПОЈМОВА ВЕЗАНИХ ЗА ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ VI

Пре него што се заједно са својим ученицима упустите у изучавање и обучавање за рад у тимовима и истраживање проблема у својој заједници, неопходно је да ваши ђаци дођу до одређених сазнања у погледу нових термина попут *делотворан грађанин, политика, власт, нивои власти, гране власти, органи власти, мера власти, заједница, Устав, закон, уредба...*

Није лоше да кроз дискусију и изношење њиховог мишљења о сваком појединачном појму уз вашу помоћ дођете до најбоље могуће дефиниције коју они могу да усвоје, сходно њиховом узрасту, а да она буде што адекватнија за дати појам. Како је ово изузетно деликатан, али веома важан корак ка крајњем циљу читавог програма грађанско васпитање VI, имајте довољно стрпљења, мудрости и осећајности за своје ученике.

У даљем тексту понудили смо пар занимљивих вежби које ће вам помоћи да са ученицима прорадите основне појмове што ће вас увести у даљи рад и реализацију овог пројекта. Уколико сматрате да ћете им на неки други начин боље објаснити како функционише власт у нашој земљи, каква је њихова улога у систему власти... слободно изаберите властити метод.

Упознавање

Да би се ученици међусобно мало боље упознали пре него што почну са програмом, можете урадити једну кратку вежбу.

→ Смислите неки занимљив начин како ћете их поделити у 4 групе (нпр. могу да извлаче бомбоне обојене у 4 различите боје – свака боја представља једну групу). Дајте им неко кратко време да се упознају и да покушају да пронађу нешто што им је свима заједничко, неку заједничку карактеристику свих чланова групе. Потом треба да изаберу пара из своје групе са којим ће разменити по чему је свако од њих јединствен, по чему се издваја од свих осталих. По истеку задатог времена сваки ученик треба да каже којој групи припада – да наведе заједничку карактеристику групе и да представи свог пара и каже по чему је његов пар јединствен. На тај начин разред ће се боље упознати/зближити, а уједно ће научити како кроз разговор могу да прикупе неке основне податке.

Демократско друштво и грађанин

Циљ ове вежбе је да уведете ученике у значење појмова **демократско друштво** и **грађанин**.

→ Поделите ученике у две групе. Првој дајте задатак да напише на једном већем папиру своје асоцијације на појам **грађанин**, а другој групи на појам **демократско друштво**. Дајте им за то око 5–6 минута.

Након тога им замените папире и дајте им задатак да од написаних речи саставе реченицу или више њих које објашњавају дате појмове.

Грађанин је...

Демократско друштво је...

По завршетку задатка потребно је да са ученицима продискутујете о овим појмовима. У уводном делу овог *Приручника* имате текстове који вам могу помоћи у вођењу ових разговора.

Ефикасан грађанин

Следећи појам који треба обрадити јесте **ефикасан грађанин**. Крените од једноставнијег примера како бисте на крају дошли до кључног појма ефикасан грађанин. Сетите се неког доброг кошаркаша и питајте их шта један кошаркаш треба да има да би био ефикасан – успешан. Нека ученици наводе особине, а ви их записујте на табли. Затим им реците да добар спортиста треба да поседује извесна знања, способности и уверења. На пример: да би кошаркаш био успешан, он треба да поседује одређена знања – како се игра кошарка, која су правила..., треба да уме да игра кошарку, да верује у себе и друге играче, односно да верује у заједничку игру.

➔ Поделите их у три групе и свакој од група дајте да наведе по једну од ових карактеристика: првој групи дајте да наведе знања, другој способности, а трећој уверења која треба да има ефикасан грађанин. Дајте им довољно времена да размисле о овим питањима, а онда кроз разредну дискусију излистајте онолико знања, вештина и уверења колико су они били у стању да препознају и аргументовано одбране. Коначне резултате можете уписати у табелу (иста табела се налази и у приручницима за ученике).

	ЗНАЊА	СПОСОБНОСТИ/ ВЕШТИНЕ	СТАВОВИ/ УВЕРЕЊА
ЕФИКАСАН ГРАЂАНИН			

Постављајте им потпитања као што су:

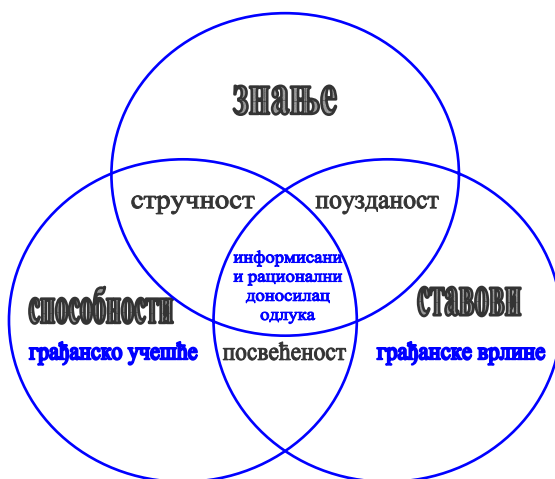
Како стичемо / преносимо знања?

Како стичемо различите вештине?

Одакле нам различити ставови (уверења)?

При томе можете користити и следећу илустрацију:

Профил грађанина *ЕФИКАСАН ДЕМОКРАТСКИ ГРАЂАНИН*



Нека од знања, способности и ставова које ефикасан грађанин треба да поседује:

ЗНАЊА	СПОСОБНОСТИ/ ВЕШТИНЕ	СТАВОВИ/УВЕРЕЊА
<ul style="list-style-type: none"> – функција власти – познавање надлежности државних органа власти (централних и локалних) – структура и задужења државних органа власти – познавање Устава – познавање права и одговорности грађана – улога грађанина у демократском друштву – како грађани учествују у доношењу друштвених одлука 	<ul style="list-style-type: none"> – способност критичког промишљања – прикупљање и процена информација – разјашњавање и одређивање приоритета – идентификација и процена последица – оцена (евалуација) – осврт на урађено – вештине комуникације – умеће преговарања – сарадња – управљање конфликтима на миран и праведан начин – постизање консензуса 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ На личном плану – морална одговорност – самодисциплина – поштовање достојанства појединца и различитости у ставовима (емпатија, разумевање осећања других) <ul style="list-style-type: none"> • На јавном плану – поштовање закона – спремност да се учествује у јавним пословима – прихватање владавине већине уз поштовање права мањина – усмереност на равнотежу између личног интереса и добробити свих – спремност да се траже измене неправедних закона на миран и легалан начин

Власт

Следећу групу појмова назовимо **власт** (власт, нивои власти, гране власти, органи власти). Биће то у исто време и најтеже и најлакше објаснити, јер сви су за власт чули, али њену „конфигурацију“ баш и не познају најбоље. Унапред добро припремите шеме и конкретне примере (за сваки ниво власти појединачно). Овде ћете неминовно разјаснити и појам *скупштине, владе, закона, Устава...*

→ Један од начина да ученике уведете у причу о власти јесте да им дате задатак да замисле да учествују у кошаркашкој утакмици у којој се не поштују никаква правила. Нека наведу могуће проблеме које ћете исписати на табли. Питајте да ли би волели да учествују у таквој игри. Усмерите разговор на такву ситуацију и на проблеме који могу настати у недостатку правила или ефикасног ауторитета/власти. Ученици могу да размисле о тим проблемима и на који начин власт може помоћи да се ти проблеми реше. Закључити да власт доноси одлуке које су обавезујуће за све припаднике заједнице и да се тим одлукама регулишу узајамни односи грађана.

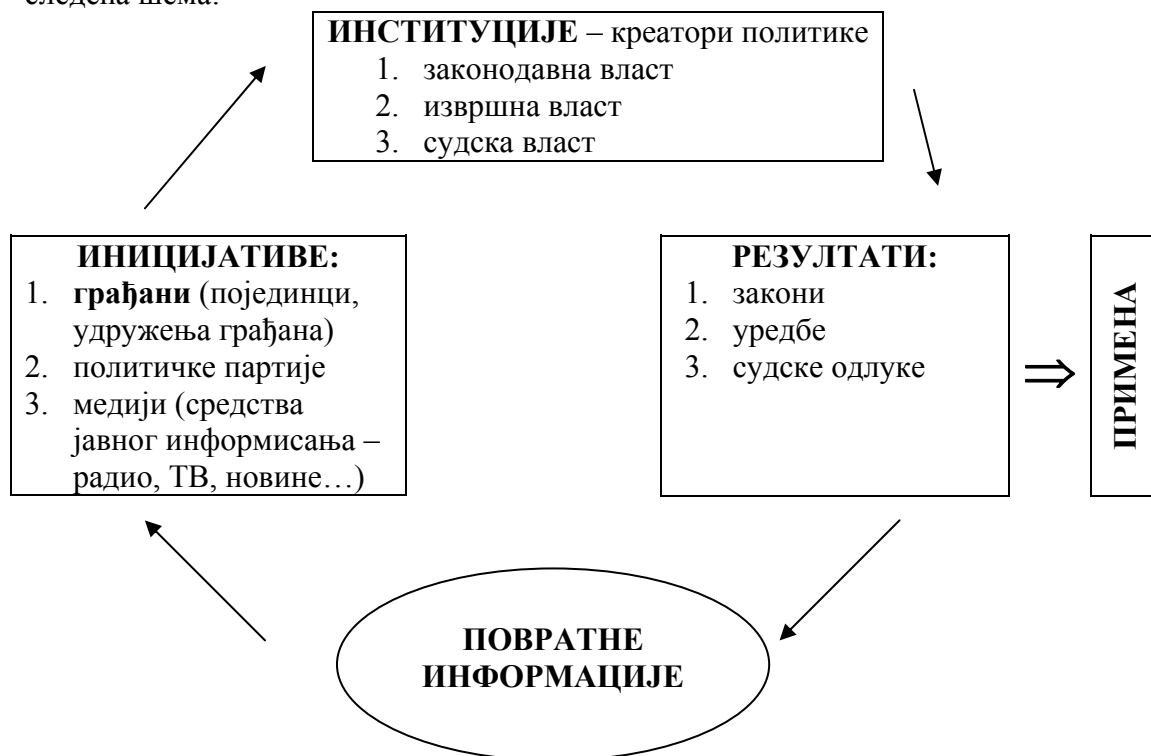
Процес доношења одлука одвија се у институцијама и према претходно утврђеним правилима.

Законодавну власт има Скупштина (без обзира на којем се нивоу власти формира) и она доноси законе.

Извршну власт има Влада на челу са председником владе – премијером, и председник републике, а на локалном нивоу председник општине (градоначелник). Извршна власт доноси уредбе и спроводи законе које су донели законодавни органи.

Судска власт налази се у рукама разних судова који се старају о поштовању закона и контролишу да ли се рад државних органа обавља у складу са Уставом¹. Све три гране власти надзиру једна другу и морају да буду у равнотежи како не би дошло до диктатуре, односно владавине једног човека или мале групе људи.

Можете да им објасните рад државних органа користећи табелу из одељка о грађанској партиципацији (страна бр. 8). Затим им објасните где се они као грађани налазе у нашем друштвеном систему. За ово објашњење може вам послужити следећа шема:



Овај шематски приказ омогућиће вам да ђацима објасните где се они као грађани налазе у систему власти наше земље и како они, као део постојећег друштвеног система, могу да утичу на процес креирања јавног живота. Важно је да ученици разумеју средишњу улогу власти (локалних, републичких, савезних) у стварању политичких мера.

Треба да разумеју и да је та улога власти само један део читавог поступка и да сви грађани у некој заједници треба да буду подстакнути да учествују. Демократско одлучивање захтева и пристанак грађана да се њима управља (или влада) и њихово учешће у процесу управљања (или процесу вршења власти).

Грађани могу да учествују у јавним пословима на два начина – посредно и непосредно.

- Посредан начин учешћа грађана у јавним пословима је преко изабраних представника – посланика или одборника.
- Постоје два облика непосредног начина учешћа грађана.

¹ Највиши правни пропис неке државе. Сви други прописи (закони, уредбе, правилници...) морају да буду у складу с њим. Читав оквир политичког поретка једне државе.

- Један од тих облика је референдум који расписују органи власти, а на коме се грађани изјашњавају гласањем.
- Други облик је грађанска иницијатива коју покрећу сами грађани.

Важно је да ученици разумеју улогу грађана у стварању политичких мера. Грађани могу бити укључени на свим ступњевима процеса – присуствовањем јавним састанцима, писањем или телефонирањем својим представницима у власти, писањем или телефонирањем средствима јавног информисања, разматрањем предлога и противпредлога, учествовањем на демонстрацијама, убеђивањем суграђана, спровођењем истраживања, подношењем властитих предлога... Листа се овим не окончава, што показује колико могућности грађани имају за учешће приликом одлучивања.

Мере власти

Пошто је један од главних циљева овог пројекта да помогне ученицима да науче како да учествују у власти, они треба да изуче проблеме које власти, макар делимично, решавају или треба да решавају. **Ученици би требало да увиде колико и на који начин власт утиче на њихове животе.** Можете да им испричате причу о томе шта сте радили у неком протеклом дану: где сте ишли, шта сте имали обучено, шта сте видели, јели, рекли, научили или урадили. Разговарајте о томе колико власт утиче на сваку од тих ствари. Објасните ученицима да власт утиче на свакодневни живот грађана доношењем одређених мера.

Стварање мера власти почиње када људи у заједници схвате да постоји проблем. Схватање о постојању проблема може потећи од медија, политичара, грађанских удружења или установа власти. Грађани затим формулишу идеје о томе како најбоље решити проблем. Људи који поседују идеје настоје да убеду власти да прихвате те идеје и остваре решења. Често се појављују и нови предлози. Читав поступак укључује сакупљање и разматрање података, процену последица могућег деловања и сакупљање подршке за један или други предлог. Када се људи једном сложе око одговарајућег деловања, морају убедити одговарајуће власти и органе власти да прихвате предложене мере. А када се мере прихвате, следи њихово спровођење. Израз **мере власти** (политичке мере) овде се користи у значењу договореног начина деловања власти, на било ком нивоу, којим она извршава задатке за које је одговорна, попут заштите личних права или рада на општој добробити свих. Законодавне власти (скупштине) неке мере уносе у закон. Друге су садржане у уредбама и другим прописима извршне гране власти (владе), која је одговорна за спровођење и примену закона.

Да би ученици лакше усвојили ове појмове, можете урадити следеће вежбе:

➡ Поделите ученике у групе (у свакој групи 4–6 ученика). Поделите свакој од група по један примерак дневних новина (по могућству различитих) и нека свака група пронађе и исече из штампе вест која се може означити као мера власти (политичка мера). Уз то нека одреде и ниво власти који је донео ту меру. Након тога по један представник сваке групе треба да саопшти ту вест целом разреду и образложи зашто се група определила за наведену меру.

На овај начин одмах ћете сазнати како су ученици разумели претходне појмове, а они ће непосредно моћи да примењују знања која су управо стекли.

Дајте им довољно (али ипак ограничено) време за овај задатак.

➡ Можете проверити да ли су ученици разумели појам мере власти (политичке мере) тако што ћете им дати следећи задатак. Поделите ученике у групе

и реците им да на основу примера датог у табели попуне њен преостали део. Нека у леву колону упишу пример решења који не представља мере власти, а у десну пример који представља мере власти. Табела се налази и у *Приручнику за ученике*.

НИЈЕ МЕРА ВЛАСТИ	ТЕМА	МЕРА ВЛАСТИ
Љубитељи животиња организују исхрану и збрињавање паса.	Пси луталице постају све већи проблем града.	Локалне власти доносе пропис о смештању паса луталица у привремени азил, обавезном ветеринарском прегледу, селекцији, евиденцији.
	Малолетници могу да купе алкохол и цигарете.	
	Возачи не стављају сигурносни појас.	
	Градско купалиште је запуштено, неуређено и пуно ђубрета.	
	Грађани желе да направе спортски центар.	

Из овог примера ученици могу закључити да неки проблеми не захтевају од власти да доноси мере, а да се неки не могу решити без учешћа власти. Неки критеријуми који им могу помоћи да утврде питање/проблем који се може (и треба) решити мерама власти су следећи:

- Опсег** Колико је дато питање/проблем раширено? (квантитативно питање)
- Интензитет** Уколико је много људи заинтересовано за питање/проблем, колико им је стало до његовог решавања? (квантитативно питање)
- Узрок** Који су извори проблема који је у питању?
- Трајање** Да ли је то проблем који постоји дуг временски период?

Опсег

Интензитет

Узрок

Трајање

Тимски рад

Још једна важна тема коју треба обрадити пре почетка рада на пројекту је **тимски рад**. Ученике треба упутити у његове карактеристике и значај како би рад на пројекту био успешан. То се може показати и једном једноставном вежбом.

➡ Поделите ученике на групе (5–6 ученика) и свакој дајте по кесицу „смокија“ и кутију шибица. Свакој групи дајте задатак да у року од 5 минута направи кућицу од датог материјала, али тако да свако од њих користи само једну руку. У току рада не смеју да говоре.

(У свакој групи, због ограниченог времена, вероватно ће се појавити „вођа“, који ће диктирати шта да се ради или ће радити сам, а остали чланови ће му помагати или само посматрати шта се ради, или ће доћи до свађе без резултата. Неће бити поделе задатака тако да већина неће имати направљену кућицу.)

Уколико имате услова, уместо претходне вежбе можете урадити следеће:

➡ Поделите ученике на групе (5–6 ученика) и свакој дајте по 8 великих папира, 4 пластичне чаше, траку за лепљење. Свакој групи дајте задатак да у року од 15 минута направи кућицу тако да она са једне стране има улаз кроз који може да уђе један ученик.

Након ове вежбе групе треба питати како је текла израда кућице, како су се осећали током рада, које су биле тешкоће, чиме су били задовољни, а чиме нису у току израде. Свака група излистаће позитивне и негативне примедбе на ток рада и навести шта би променила када би радила исти задатак. Дискутујте с њима како је текао **процес** израде, какви су били **односи** у групи и шта су добили као **резултат** тога. Тиме сте им објаснили три димензије сваког заједничког рада, јер ако постоји однос поштовања и размене међу учесницима и ако је процес динамичан и избалансиран, реализација задатка мора бити успешна.

Можете дискутовати са ученицима о томе шта је тимски рад и које су његове карактеристике (опширнији текст имате у уводу *Приручника*). Разговарајте о разлици између групног и тимског рада. У томе вам може помоћи табела из одељка о тимском раду (стр. 14).

➡ Да би разликовали тим од групе, дајте свакој групи по једну коверту са картицама на којима су написане карактеристике групе и тима које су помешане. Дајте им задатак да издвоје један низ са карактеристикама тима, а други низ са карактеристикама групе. То би требало да ураде за 7–8 минута. На крају нека једна група презентује шта је урадила, а ви то напишите на табли.

Или можете дати групама задатак да излистају позитивне и негативне стране тимског рада и да их упишу у табелу.

ТИМСКИ РАД	+/ ПОЗИТИВНЕ СТРАНЕ	-/ НЕГАТИВНЕ СТРАНЕ
ОДНОС		
ПРОЦЕС		
РЕЗУЛТАТ		

Када обрадите и ову тему, спремни сте да пређете на следећи ниво грађанског васпитања VI.

В. ПРЕГЛЕД УПУТСТАВА

Г Упутства за израду пројекта

Ученицима морате укратко објаснити како тече процес рада на пројекту. Реците им да се састоји од шест корака, и то:

- 1) **Уочавање проблема.** Почеће уочавањем оног проблема у својој заједници који сматрају важним и одређивањем органа власти одговорног за решавање тог проблема.
- 2) **Који проблем изабрати?** Разред ће одлучити којим ће се проблемом бавити у оквиру овог пројекта.
- 3) **Сакупљање података.** Када разред одлучи који ће проблем разматрати, биће потребно да сакупе и размотре податке из разних извора о том проблему.
- 4) **Осмишљавање, развој и израда разредне студије.** Треба да одаберу податке који описују проблем и размотре мере власти које се баве тим проблемом. Такође ће разматрати мере које предлажу други. Израдиће мере које сматрају да власти треба да прихвате. Развиће план деловања да би показали како могу утицати на то да одговарајући органе власти прихвате мере које предлажу. Све то ће представити у разредној студији.
- 5) **Представљање разредне студије.** Када је разредна студија завршена, могу да је представе пред публиком или жиријем од три или четири особе које представљају вашу школу или заједницу.
- 6) **Шта смо научили.** Размислиће о искуствима која су стекли или радовима које су завршили. Овакав начин учења потребан је да би у будућности избегли грешке и да би побољшали способности.

Ваш разред ће користити материјале које су сакупили или сами написали за прављење **разредне студије**. То је организован избор материјала који садрже текстове (исечке из штампе, фотокопирани делове књига и новина, њихове писане и куцане радове...), карте, графиконе, фотографије и њихове самосталне рукотворине (цртеже, колаже...). Ти материјали биће организовани у четири одељка:

- 1) у првом ће бити оно што су научили о изабраном проблему;
- 2) у другом – оно што су научили о мерама које могу решити тај проблем;
- 3) у трећем – мера коју су одабрали или осмислили за решење проблема;
- 4) у четвртном – план деловања који су осмислили како би придобили власти да прихвате мере које предлажу.

Студија ће имати два дела – **документациони** и **показни (пано)**. Документациони део биће у фасциклама које ће садржавати прикупљени материјал, а на пану ће бити избор материјала који најбоље приказује рад вашег разреда. Пано ће хоризонталним линијама бити подељен на четири поља и свако ће садржати одговарајући материјал из четири наведена одељка студије.



Ако се планира одржавање такмичења, можда ћете пожелети да истакнете да је, и поред природне жеље да се победи, важније да се ђаци усредсреде на то да што више науче. *Знање које стекну истражују значајно дужи од ипренуишног задовољства које доноси победа на такмичењу.*

II Добровољна помоћ одраслих

Иако то није нужно, предлагемо вам да потражите одрасле који би добровољно помогли ученицима да изврше задатке. То могу да буду родитељи, наставници, вође извиђачких одреда или други грађани. Они могу да износе своја искуства, говоре о ранијим применама сличних мера, помажу током теренских истраживања, успоставе сталну везу са ученицима који могу с њима да ступе у додир телефоном или лично, одговарају на сва могућа питања која искрсну током рада...

а. Предлози добровољним помагачима

- ◆ **Проучавање задатака и поступака.** Помозите ђацима да разумеју кораке које треба да предузму током израде студије. Помозите им да разумеју *Мерила за израду студије*.
- ◆ **Сакупљање података.** Помозите ђацима да препознају изворе података. Објасните им како да сакупљају податке. На пример, ученицима можете помоћи да:
 - нађу податке у библиотеци;
 - користе адресаре како би пронашли адресе органа власти, установа, удружења грађана које могу да имају податке о разматраном проблему;
 - користе рачунаре за приступање електронским информационим мрежама (на пример Интернету) ради прибављања података о разматраном проблему;
 - ступе у додир с људима из ваше заједнице који могу да буду корисни извори података о разматраном проблему;
 - напишу писма којима траже податке;

- припреме се за лични или телефонски разговор са особама које имају податке о разматраном проблему;
- оду до места где могу да прибаве податке.
- ◆ **Припрема представљања разредне студије.** Обучите ђаке за усмено представљање студије. Помозите им да организују усмено представљање пред члановима заједнице.
- ◆ **Осврт на стечено искуство.** Помозите ђацима да припреме писане изјаве о наученом током рада, где су се сусретали с проблемима и шта би урадили другачије да раде на некој новој студији.

б. Ограничења која добровољни помагачи морају да поштују

- ◆ **Сакупљање података.** Одрасли **не треба** да сакупљају податке за ђаке тако што ће:
 - писати писма или телефонирати уместо њих;
 - истраживати уместо њих.
- ◆ **Израда студије.** Одрасли **не треба** да помажу ђацима:
 - писањем материјала које треба унети у студију;
 - израдом цртежа или других сликовних приказа;
 - одабиром материјала за унос у студију.
- ◆ **Припрема усменог представљања разредне студије.** Одрасли **не треба** да припремају представљање студије уместо ђака.

Како да помогнете својим ученицима да израде разредну студију

Користећи ове предлоге, помозите својим ученицима да разумеју кораке неопходне за израду разредне студије. Будите слободни да их измените или прилагодите на начин који сматрате корисним.

Први корак

Уочавање проблема у вашој заједници

1. **Поразговарајте с ђацима о сврси овог корака.** Они треба:

- да се сете онога што већ знају о проблемима своје заједнице;
- да расправе те проблеме с родитељима, суседима или другим житељима заједнице како би открили шта они знају и мисле о тим проблемима;
- да сакупе довољно података за одабир проблема који већина ученика у разреду сматра битним.

Списак проблема, заједничких за многе заједнице, дат је у *Приручнику за ученике* ради усредсређивања пажње ученика на њих.

Обавестите ученике да не морају да се одреде ни за један од наведених проблема. Могу одабрати неки други проблем који сматрају битним за своју заједницу. Важно је, међутим, да се одлуче за проблем за који могу да предложе разложне и изводљиве мере.

Студије не треба оцењивати на основу одабраног проблема. Оцењивање треба да се темељи на томе да ли разред ваљано прикупља, процењује и обрађује податке о проблему, да ли их добро истражује и да ли развијају мере које предлажу и план деловања за прихватање тих мера.

2. **Разговор о ономе шта ученици знају о проблемима у заједници.** Водите ученике кроз почетну расправу о ономе што већ знају о проблемима наведеним у њиховом *Приручнику*. Онда их поделите на парове или тројке и реците им да заједнички одговоре на питања из Упитника за уочавање и анализу проблема (Додатак стр. 62). Коначно, нека групе извете и расправе своје одговоре пред целим разредом.

3. **Домаћи задатак.** Задајте ученицима следеће задатке:

- да одаберу један од наведених проблема или неки други проблем поменут током расправе и поразговарају о њему са члановима породице, друговима, суседима или другим људима које познају;
- да потраже у новинама и другим штампаним изворима доказе о постојању проблема и мера за њихово решавање у вашој заједници;
- да послушају или погледају вести и извештаје на радију или телевизији који се тичу проблема и одговарајућих мера.

Можете поделити разред на групе, задужене за један или више задатака, зависно од интересовања и способности. Податке треба да упишу у упитнике за прикупљање података (Додатак стр. 63–65). Проверите да ли ђаци умеју да користе упитнике.

Други корак

Који проблем изабрати?

Ваши ђаци сада треба да поразговарају о томе шта су сазнали о проблемима своје заједнице пре избора проблема којим ће се бавити. Правилан избор проблема је изузетно важан за даљи рад на грађанском васпитању VI, зато је неопходно да му се посвети додатна пажња. **Важно је да сви ученици имају доживљај да је то њихов заједнички проблем** и да је потребно да сарађују у даљем истраживању и раду на пројекту. Наставник ни у ком случају не сме да утиче на доношење одлуке о избору проблема, али може да помогне ученицима да сагледају сваки уочени проблем са разних страна и да их повежу са постављеним критеријумима.

Водите своје ђаке кроз расправу о ономе што су сазнали радећи на прикупљању података о проблемима у локалној заједници (текст о вођењу дискусије имате у прилогу *Приручника* на стр. 80). Размотрите питања попут ових:

- Шта сте научили о проблемима заједнице од људи с којима сте разговарали?
- За које проблеме вам се чини да захтевају најхитније решавање?
- Да ли они могу бити решавани развојем мера власти (политичких мера)?
- За које проблеме вам се чини да захтевају мењање садашњих мера?
- Који проблеми заједнице вас највише занимају и брину?

Као резултат ове расправе добићете листу проблема које су ученици препознали. Од свих тих проблема потребно је да се ученици одреде за један који ће даље истраживати. Један од начина сужавања избора и одабира једног проблема је следећи:

- можете анализирати и објединити податке прикупљене уз помоћ упитника из првог корака;
- наставник би требало да излиста све идеје на табли;
- користите следећа питања како би анализирали сваки појединачни предлог:
 - Да ли је то локални проблем?
 - Може ли се проблем решити мером власти (политичком мером)?
 - Да ли је проблем преобиман (криминал), и може ли се сузити (нпр. графити на школама...)?
 - Да ли је проблем решив (нпр. проблем бескућника у односу на изградњу локалног склоништа за бескућнике)?
 - Може ли се аргументовати значај проблема?
 - Верујете ли да се може наћи реално решење?
 - Може ли се обавити истраживање и прикупљање података о том проблему?
- ученици гласају за предлоге тако што ће означити предлог (или предлоге) који им се чине најприхватљивији (неки од корисних савета и предлога како можете обавити гласање налазе се у прилогу *Приручника* на стр. 86).

Уколико се деси да неколико проблема има исти или приближан број гласова, тражите да ученици аргументују зашто мисле да је баш то проблем којим се треба бавити. Може се десити да неки ученици промене мишљење када чују аргументе, па можете организовати још један круг гласања.

Ако ђаци немају довољно података да одлуче којим ће се проблемом бавити, или ако желе да се упознају и с другим проблемима, спроведите даља истраживања. Можете користити упитнике за сакупљање и бележење података из првог корака или осмислити своје упитнике који ће вам помоћи да сакупите додатне податке о проблемима. Након тога, са ученицима поново продискутујте сваки предлог.

Трећи корак

Сакупљање података о проблему

Када разред једном одабере проблем, ученици треба да сакупе додатне податке које ће користити у разредној студији. Да би то могли урадити, потребно је да одреде изворе података.

Упознавање са изворима података

Водите ученике кроз разговор о изворима података за проблем којим се бавите. Наведите изворе података из ваше заједнице. Док разговарате о сваком од могућих извора, питајте ђаке шта већ знају о њима, као и њиховим могућим досадашњим искуствима са њима. Ученике још можете да питате и да ли познају неке одрасле особе којима се можете обратити за податке. На пример, познају ли неког адвоката, научника, новинара, лекара, особу која ради у некој служби локалних власти или активисту неког од удружења грађана? Ако познају, прибележите податке како бисте их употребили приликом рада у студијским групама. Примери извора података које они имају у својим приручницима су следећи:

- **БИБЛИОТЕКЕ** – Школске, општинске, градске, универзитетске и друге библиотеке у вашој заједници имају новине и друге публикације с подацима о проблему којим се бавите. Ако библиотеке имају апарате за фотокопирање, материјале за студију можете одмах да умножите.
- **РЕДАКЦИЈЕ** – Можда ћете пожелети да се обратите редакцијама медија у својој заједници. Новинари сакупљају податке о проблемима своје заједнице и онеме шта власти чине поводом њих. Редакције и новинари ће можда моћи да вам дају избор чланака и фотографије о проблему којим се бавите.
- **ПРОФЕСОРИ И ИСТРАЖИВАЧИ** – У вашем месту можда живе и професори факултета и виших школа и други научници који се баве проблемом који и вас занима. Можете да замолите те установе за помоћ при налажењу стручњака који би вам могли помоћи. Такође можете да ступите у додир са средњошколским професорима предмета битних за проблем којим се бавите – на пример, устав и права грађана или биологија и хемија (за проблеме загађености животне средине).
- **АДВОКАТИ И СУДИЈЕ** – Већина адвоката и судија припада адвокатским коморама, друштвима судија и другим струковним удружењима која могу да пруже неке бесплатне услуге. У именику пронађите адресе и телефоне таквих удружења. Адвокати и судије одличан су извор података о многим проблемима заједница. Питајте директора школе има ли их међу родитељима ученика.
- **УДРУЖЕЊА ГРАЂАНА** – Многе групе се занимају за проблеме наших заједница или наше земље. Оне се називају **удружења грађана**. Током рада на првом домаћем задатку можда сте уочили нека удружења грађана која се баве проблемом којим се и ви бавите. Нека удружења грађана можда су у вашој заједници или области. Наставник или друга одрасла особа може вам помоћи да их позовете или да их писмом замолите за податке. Користите именик како бисте пронашли њихове адресе.

- **ЗАКОНОДАВНИ ОРГАНИ** – Ваши представници у органима законодавне гране власти на различитим нивоима – општински одборници и републички и савезни посланици – одговорни су за откривање проблема и предлагање или подржавање мера које се односе на те проблеме. Посланици и одборници морају да вам буду доступни или да у својим канцеларијама имају службенике задужене да вама и свим грађанима помогну у добијању података о проблемима заједнице, републике или целе земље.
- **УПРАВНИ ОРГАНИ** – Људи запослени у управним органима општинских, републичких или савезних власти можда се већ баве проблемима које је ваш разред изабрао за проучавање. Информативне службе управних органа могу да вам пруже податке о проблему и мерама које власти чине поводом њега. На пример, ваша општина може да има секретаријате за здравство или за грађевинарство. Користите именик да пронађете њихове адресе или адресе других одговарајућих органа.
- **ЕЛЕКТРОНСКЕ ИНФОРМАТИЧКЕ МРЕЖЕ** – Неки од поменутих извора, а и многи други, доступни су преко Интернета. Ако ваша школа нема рачунаре с приступом Интернету, потражите их у интернет-кафеима, библиотекама, факултетима, вишим школама и другде.

Након разговора о изворима података тражите од ученика да одреде да ли су ти извори података релевантни и доступни за проблем којим се баве (могу радити појединачно или групно). За то можете користити следећу табелу:

ИЗВОР ПОДАТАКА	ДА ЛИ ЈЕ ТАЈ ИЗВОР ПОДАТАКА РЕЛЕВАНТАН ЗА НАШ ПРОБЛЕМ/ + -/	ДА ЛИ ЈЕ ТАЈ ИЗВОР ПОДАТАКА ДОСТУПАН
ЧАСОПИСИ, НОВИНЕ И ШТАМПАНИ МАТЕРИЈАЛИ		
ПРОФЕСОРИ И ИСТРАЖИВАЧИ (стручњаци за релевантну област)		
АДВОКАТИ И СУДИЈЕ		
ЗАКОНОДАВНИ И УПРАВНИ ОРГАНИ		
ИНТЕРНЕТ/ ЕЛЕКТРОНСКИ МЕДИЈИ		
...		

Преглед препорука за сакупљање и документовање података

Пре но што од ученика будете тражили да ступе у контакт са изворима података, веома је важно да прорадите упутства за добијање и документовање података. Било би добро да са ученицима увежбате различите начине обраћања изворима података – лично, телефоном, писмом... (предлоге вежби имате у *Прилогу* на стр.88). Пазите да се не догоди да више ђака ступи у контакт с једном особом или службом, како је не би оптеретили. Већина људи који раде на местима где можете добити податке веома је заузета.

Важно је да следите доле наведене предлоге како не бисте преоптеретили службе и особе којима ћете се обраћати за податке.

- 1. Посета библиотекама и другим местима где се могу наћи подаци.** Ученици могу појединачно или у малим групама посећивати библиотеке или просторије разних установа и група које имају податке о проблему којим се бавите. (Податке уписују у *Документациони уџбеник за податке из шtamпаних извора*).
- 2. Телефонирање извору.** Само **један** ученик треба да буде задужен за телефонско добијање података да би водио евиденцију о позивима и тако добијеним подацима. (Податке уписују у *Документациони уџбеник за податке из њисама или разговора*).
- 3. Заказивање састанака и разговори.** Један ученик треба телефонски да заказује састанке. Мала група може да посети установу или особу и да обави разговор. (Податке уписују у *Документациони уџбеник за податке из њисама или разговора*).
- 4. Писање захтева за податке.** Један или више ученика могу да пишу захтеве за добијање података од сваке службе или особе од којих их траже. (Податке уписују у *Документациони уџбеник за податке из њисама или разговора*).

Сакупљање података

Заједно са ученицима одаберите изворе података које ће користити. Затим поделите разред на истраживачке групе и свакој доделите по један извор. Ученици имају домаћи задатак да прикупе податке из договорених извора података. У својим приручницима имају упутства и упитнике за прикупљање и документовање података, тзв. документационе упитнике. Прегледајте их са ђацима да се уверите да их разумеју. Можете затражити и добровољну помоћ једне или више одраслих особа које би радиле са сваком истраживачком групом. Одрасли треба да помажу ученицима, а не да раде уместо њих (погледајте Упутства за добровољне помагаче на стр. 25).

Четврти корак

Осмишљавање, израда и развој разредне студије

До сада би разред требало да има довољно сакупљених података за започињање израде разредне студије.

1. **Поделите разред на студијске групе.** Поделите разред на четири групе и свакој доделите израду једног одељка студије.
2. **Подсетите ученике на специфичне задатке које свака група има при изради студије.** Водите рачуна да ђаци у свакој групи разумеју шта се од њих очекује. Водите сваку групу корак по корак, читајући и расправљајући о њеним задацима.
3. **Користите податке које су сакупили студијске групе.** Податке које је сакупила једна студијска група често ће моћи и морати да користе и друге. У овом делу понекад настају проблеми. Наиме, после прикупљања података ученици се деле у четири групе и свака ради свој део презентације. Ови делови су међусобно повезани и зависе једни од других и може се догодити да друга група мора да чека прву да заврши свој део, трећа другу, а четврта трећу. Да би се избегло да чланови осталих група седе и чекају своје претходнике да заврше, ево једног предлога како да свака студијска група дође до потребних података (још неке предлоге како да превазиђете ове проблеме можете наћи у *Прилогу* на стр. 89):
 - Нека свака студијска група заузме место за катедром пред целим разредом. Свака група затим треба да прочита разреду питања и објашњења из њеног опсега задатака за израду показног дела студије (паноа).
 - Како се прочита свако питање, тражите од ђака који слушају да тој групи дају податке које су сакупили, а који су повезани с тим питањем. Писане или штампане податке од користи за више група треба умножити и дати свакој групи.
 - Свака студијска група треба да има на располагању све податке како би извршила своје задатке.
4. **Израда студије.** Дајте свакој групи да изради свој део разредне студије. Могуће је да нека група нема све податке потребне за одговарање на питања из упутства. Ако се то догоди, наставници, остали ученици и добровољни помагачи треба тој групи да помогну да дође до што више података.

Задаци студијских група

Свака студијска група треба да из сакупљених материјала изабере оне који ће јој помоћи да испуни задатке који следе.

Прва студијска група: Објашњавање проблема. Ова група одговорна је за објашњавање проблема који је разред изабрао. Ова група такође треба да објасни зашто је проблем важан и зашто одређена служба треба њиме да се бави.

Друга студијска група: Процењивање различитих мера предложених за решавање проблема. Ова група одговорна је за објашњавање различитих садашњих или будућих мера које се баве изабраним проблемом.

Трећа студијска група: Развијање мера које ће разред предложити. Ова група је одговорна за развијање и образлагање мера чије предлагање усвоји већина ђака у разреду.

Четврта студијска група: Развијање плана деловања ка навођењу власти да прихвате мере које разред предлаже. Ова група одговорна је за развијање плана деловања који ће показати како грађани могу да утичу на власти да прихвате мере које разред предлаже.

Мерила за израду студије

Мерила за израду студије (Додатак стр. 39) помоћи ће ученицима да направе што бољу студију. Нека их користе као водич током рада. Потребно је да процене сваки одељак и укупни ефекат своје студије. Ученици треба да буду пажљиви при избору података које представљају. Подаци морају бити добро одмерени и повезани. Студија треба да покаже креативна и лична решења.

Ако се студија буде такмичила с другим разредним студијама, жири ће их процењивати користећи *Мерила за израду студије*. Оцењиваће сваки одељак студије и целу студију.

Упутства за студијске групе

Иако свака студијска група има посебне задатке (Додатак стр. 41–49), важно је да групе деле идеје и податке. Свака група треба да обавештава цео разред о напретку и сарађује са осталим групама како би разред израдио што бољу студију. Групе треба да сарађују када буду одлучивале која специфична питања треба да буду укључена у показни и документациони део студије. Та сарадња служи да буде избегнуто понављање података и да студија садржи само најважније податке.

Напомена о разредној студији

Студија је научни или стручни рад који обрађује неки проблем. У случају грађанско васпитање **VI разредну студију** сачињавају ђачки радови одабрани према посебним мерилима и упутствима. Свака разредна студија садржи обухватни избор из тимског рада ученика, који заједно предлажу мере власти (политичке мере) намењене решавању неког проблема заједнице.

Ни показни, ни документациони део студије не треба да садрже све до чега ђаци могу да дођу у вези са својом темом. Разредна студија пре треба да садржи најбоље материјале које су поједине групе прибавиле током решавања постављених задатака, као и материјале који су најважнији према усаглашеној ђачкој процени.

Облик и структура разредне студије

Рад све четири студијске групе представљен је разредном студијом. Она има два дела: показни (пано) и документациони.

Показни део (пано). Показни део треба да буде састављен од четири одељка димензија не већих од 100x82 cm. Рад сваке студијске групе излаже се на једном одељку панона.

Изложени материјали могу бити текстови, спискови извора, карте, графикони, фотографије, цртежи, ђачке рукотворине, исечци из новина. Сваки део панона требало би да садржи:

- писани приказ или сажетак задатака студијске групе
- сликовни приказ рада студијске групе
- именовање извора података

Документациони део. Свака од четири студијске групе треба да из сакупљеног материјала одабере оне који најбоље документују или поткрепљују њихово истраживање. Те материјале треба сместити у канцеларијски регистратор не дебљи од 5 cm. Између материјала који припадају различитим одељцима треба уметнути обојене папире или картоне који ће их раздвајати. На почетку треба да стоји садржај документационог дела студије, а на почецима одељака њихови садржаји.

Пети одељак документационог дела треба да садржи материјале предложене у поглављу Шести корак: Осврт на научено из *Приручника за ученике*. И он треба да буде издвојен обојеним папиром или картоном.

Напомена: Овакав облик и структура разредне студије важе за такмичење. Ако не намеравате да се такмичите, можете саставити властита упутства.

Пети корак

Представљање разредне студије

Препоручујемо да сваки разред, као показатељ успешности реализације пројекта усмено представи разредну студију пред другим разредом или групом.

Усмено представљање разредне студије има облик јавног излагања на коме све четири студијске групе пред жиријем представљају своје одељке разредне студије и одговарају на питања. То ученицима даје прилику да науче још један начин учествовања у власти и утицања на њу. Научиће се јавним наступима и како аргументовано бранити ставове, што је врло битно за њихов даљи развој. Јавна усмена презентација само је један начин представљања пројекта (нешто више о пројектима и начинима њиховог представљања можете прочитати у *Прилогу* на страни 92).

Ако разред одлучи да се такмичи, њихово усмено представљање оцењиваће жири.

Предочите им следеће:

- Свака студијска група има четири минута за увод, током којег усмено представља **најзначајније податке** из свог дела студије.
 1. Увод треба да буде заснован на показном и документационом делу студије, али не сме бити пуко читање с паноа.
 2. Ученици смеју да користе сликовне приказе из студије при објашњавању или наглашавању тврдњи.
 3. Само материјали који су саставни део студије могу да се користе током усменог представљања. Ученици не могу додавати нове материјале попут видео-трака, слајдова, рачунарских презентација итд.
- Следећих шест минута након излагања студијске групе припадају жирију, који их користи за постављање питања. Они их могу питати да:
 1. детаљније објасне своје тврдње;
 2. дају примере;
 3. одбране неке ставове;
 4. одговоре на питања о томе шта су сазнали и научили током израде студије, које проблеме су имали и каква су искуства стекли.

Ако не искористите своја четири минута за излагање, неискоришћено време биће додато времену за питања и одговоре. Свака студијска група има укупно десет минута пред жиријем.

Током представљања ученици могу да користите само материјале из одељка студије који је радила њихова студијска група.

Представљање разредне студије кључно је место за процењивање успешности пројекта. Како бисте ученике што је могуће боље припремили за презентацију, можете да користите Мерила за припрему усменог представљања (Додатак – стр. 50) и Упитнике за оцењивање студије (Додатак стр. 56–60). У прилогу *Приручника* на страни 91 имате корисне савете у вези с припремом усменог представљања.

Жири може користити Додатак V: Упутства за чланове жирија (Додатак – страна 53).

Шести корак

Осврт на научно

Када разред заврши израду студије, одељак о осврту или процењивању треба додати документационом делу. Овај одељак треба да садржи ђачке одговоре на питања попут :

- Шта сте твоји школски другови, другарице и ти научили?
- Како сте то научили?
- Шта бисте другачије урадили када бисте поново радили неку другу студију?

Осврт на научно треба да буде резултат заједничког труда читавог разреда сличан заједничком раду током израде студије. Ученицима треба дати да забележе своје утиске о појединачном и заједничком раду. Разреду може бити од помоћи да студију јавно представи, пре но што заврши рад на последњем одељку. Питања и реакције слушалаца могу помоћи ученицима да размисле о искуству које су стекли током израде студије.

Можете користити ове предлоге да ученицима помогнете у изради овог одељка:

1. Ученици могу да попуне Упитник за ђачко оцењивање (Додатак – стр. 62) и да одговоре на следећа питања:
 - Шта сам ја лично у раду са школским другарицама и друговима научио о (политичким) мерама и решењима?
 - Које сам вештине стекао или побољшао радећи студију?
 - Шта су предности тимског рада?
 - Шта су мане тимског рада?
 - Шта сам ја као део тима добро учинио?
 - Чиме сам ја допринео успеху израде пројекта?
 - Шта смо ми као тим добро учинили?
 - Како могу да побољшам своје способности решавања проблема?
 - Шта бисмо другачије урадили када бисмо правили другу разредну студију о неком другом проблему заједнице?
2. Водите разговор у разреду о ученичким одговорима. Покушајте да дођете до уопштавања. Напишите их на таблу.
3. Поделите разред на групе и свакој доделите једно уопштавање. Свака група треба да састави краћи текст и аргументује га.

Овај корак можете искористити и да бисте стекли увид у то шта су ученици научили током рада на пројекту (текст о праћењу и оцењивању ученика имате у *Прилогу* на страни 92). Те одговоре можете искористити и као основу за планирање наставе за следећу школску годину.

Додаци

- I. Мерила за израду студије**
- II. Упутства за студијске групе**
- III. Мерила за припрему усмених представљања**
- IV. Поступци и упутства за одржавање такмичења**
- V. Упутства за чланове жирија**
- VI. Упитник за оцењивање студије и усменог представљања**
- VII. Упитник за наставничко оцењивање**
- VIII. Упитник за ђачко оцењивање**
- IX. Ђачки упитници**

I. МЕРИЛА ЗА ИЗРАДУ СТУДИЈЕ

Мерила за сваки одељак студије:

Потпуност

Да ли сваки одељак садржи материјале описане у Упутствима за студијске групе?

Да ли сте унели више но што вам треба?

Јасност

Да ли је студија добро организована?

Да ли је студија јасно и прецизно написана?

Да ли су главне тачке и њихова објашњења лако разумљиви?

Подаци

Јесу ли подаци тачни?

Да ли подаци обухватају најважније чињенице?

Да ли су подаци које сте унели важни за разумевање теме?

Образложења

Јесте ли дали примере који објашњавају или потврђују ваше главне тврдње?

Имате ли помишљена објашњења главних тачака?

Сликовни приказ

Да ли се сликовни прикази односе на садржај вашег одељка?

Дају ли сликовни прикази податке? Да ли сваки од њих има наслов или објашњење?

Помажу ли разумевање показног одељка?

Документација

Јесте ли документовали главне ставке свог одељка студије?

Да ли сте користили поуздане, веродостојне и различите изворе?

Ако сте наводили или препричавали туђе тврдње, да ли сте то свуда јасно нагласили?

Да ли се документациони део јасно односи на показни?

Јесте ли одабрали само најбоље и најважније изворе података?

Уставност

Да ли сте размотрили уставност и законитост предложених мера?

Јесте ли објаснили зашто политичке мере које предлагете не крше Устав?

Мерила за целу студију:

Убедљивост

Да ли студија јасно показује да је изабрани проблем важан?

Да ли се предложене мере непосредно односе на проблем?

Објашњава ли студија како бисте могли стећи општу подршку предложеним мерама?

Изводљивост

Јесу ли предложене мере стварно изводљиве?

Да ли је план за стицање подршке предложеним мерама изводљив?

Усаглашеност

Да ли су одељци студије међусобно усаглашени?

Садрже ли понављања?

Да ли документациони део садржи податке приказане у показном делу?

Осврт

Да ли део у којем се осврћете на израду студије показује да сте пажљиво размислили о стеченом искуству?

Показује ли шта сте научили током рада на студији?

II. УПУТСТВА ЗА СТУДИЈСКЕ ГРУПЕ

ПРВА СТУДИЈСКА ГРУПА

Објашњавање проблема

Ваша студијска група одговорна је за објашњавање проблема у првом одељку показног и документационог дела разредне студије.

I. Показни део студије: Први одељак

Овај одељак треба да садржи следеће:

1. **Писани сажетак проблема.** Прегледајте материјал који су сакупили истраживачки тимови. Напишите објашњење проблема на *највише две куцане стране двоструког прореда*. Ту сажмите оно што сте сазнали, узимајући у обзир следећа питања:
 - а. Колико је озбиљан тај проблем ваше заједнице?
 - б. Колико је тај проблем раширен у целој земљи?
 - в. Зашто би тим проблемом власти требало да се баве?
 - г. Шта од следећег сматрате тачним?
 - Нема прописа или мера које се баве тим проблемом.
 - Прописи везани за проблем нису одговарајући.
 - Прописи везани за проблем су одговарајући, али се не примењују добро.
 - д. Која су неслагања, ако их има, у вашој заједници у вези с тим проблемом?
 - ђ. Ко су главни појединци, групе или организације који заузимају став о том проблему?
 - Због чега су заинтересовани?
 - Које ставове заузимају?
 - Шта су предности и недостаци њихових ставова?
 - Како настоје да наведу власти да прихвате њихове погледе?
 - е. Који су нивои власти или службе одговорни за бављење тим проблемом?
2. **Сликовно представљање проблема.** У представљању проблема можете се служити и графиконима, фотографијама, карикатурама, новинским насловима, статистичким табелама и другим илустрацијама. Илустрације можете да преузмете из неког од извора или да их сами направите. Свака илустрација треба да има наслов или објашњење.
3. **Именовање извора података.** На једној или више куцаних страна именујте изворе података које је разред користио.

II. Документациони део студије: Први одељак

У први одељак документационог дела разредне студије унесите најбоље и најважније податке које је ваш разред сакупио и користио у проучавању и процењивању постојећих и могућих мера. На пример, можете да унесете одабране:

- исечке из штампе;
- писане извештаје или разговоре с људима у заједници;
- писане извештаје о праћењу изабраног проблема на радију и телевизији;
- изводе из преписке с интересним групама;
- изводе из публикација које су објавили органи власти.

Дуже документе и извештаје треба представити копијама насловних страна и садржаја и сажецима - било да су преузети из самог документа или да сте их сами саставили. Не заборавите да припремите садржај овог одељка.

ДРУГА СТУДИЈСКА ГРУПА

Процењивање различитих мера за решавање проблема

Ваша студијска група одговорна је за јасно објашњење и процену различитих садашњих или могућих мера предвиђених за решавање проблема који сте одабрали. Ваши налази ће бити представљени у другом одељку показног и документационог дела разредне студије.

I. Показни део студије: Други одељак

Овај одељак треба да садржи следеће:

- 1. Сажетак различитих мера.** Одлучите се за две до три мере или пакет мера које предлажу различити појединци или групе. (Можете укључити и постојеће мере.) За сваку меру или пакет мера дајте сажетак, *на највише две куцане стране двоструког прореда*, који садржи ваше одговоре на два питања:
 - а. Које мере предлажу одабрани појединци или групе?
 - б. Које су предности и мане тих мера?
- 2. Сликосни приказ различитих мера.** У представљању мера можете се служити и графиконима, фотографијама, карикатурама, новинским насловима, статистичким табелама и другим илустрацијама. Илустрације можете да преузмете из неког од извора или да их сами направите. Свака илустрација треба да има наслов или објашњење.
- 3. Именовање извора података.** *На једној или више куцаних страница* именујте изворе података које је разред користио.

II. Документациони део студије: Други одељак

У други одељак документационог дела разредне студије унесите најбоље и најважније податке које је ваш разред сакупио и користио у проучавању и процењивању постојећих и могућих мера. На пример, можете да унесете одабране:

- исечке из штампе;
- писане извештаје или разговоре с људима у заједници;
- писане извештаје о праћењу изабраног проблема на радију и телевизији;
- изводе из преписке с интересним групама;
- изводе из публикација које су објавили органи власти.

Дуже документе и извештаје треба представити копијама насловних страна и садржаја и краћим сажетцима – било да су преузети из самог документа или да сте их сами саставили. Не заборавите да припремите садржај овог одељка.

ТРЕЋА СТУДИЈСКА ГРУПА

Предлагање мера за решавање проблема

Ваша студијска група одговорна је за предлагање мера за одабрани проблем. Мере за које се ваша група одлучи мора да прихвати већина ученика у разреду. Такође, оне морају да буду у складу с Уставом и законима. Користите упитник *Уставност и законитост предложених мера* са следеће две стране како бисте и ви и цео разред били уверени да мере које предлагете не крше Устав и законе. Када се о овоме одлучи, разред има три могућности:

- да подржи једну меру које је именовала друга студијска група;
- да донекле измени ту меру или
- да предложи и изradi властите мере.

I. Показни део студије: Трећи одељак

Овај одељак треба да садржи следеће:

- 1. Објашњење и образложење мера које предлагете.** Треба да објасните мере које ваш разред предлаже и дате разлоге за то. На *највише две куцане стране двоструког прореда* објасните:
 - a. Мере за које ваш разред верује да ће најделотворније утицати на решење проблема.
 - б. Њихове предности и мане.
 - в. Зашто, према мишљењу ђака вашег разреда, мере које предлагете не крше Устав и законе. Користите упитник *Уставност и законитост предложених мера* са следеће две стране како бисте одговорили на ово питање. Попуните га и унесите у документациони део разредне студије. Ваша студијска група мора да размотри:
 - који је орган и ниво власти одговоран за спровођење мера које предлагете и због чега..
- 2. Сливовни приказ различитих мера.** У представљању мера можете се служити и графиконима, фотографијама, карикатурама, новинским насловима, статистичким табелама и другим илустрацијама. Илустрације можете да преузмете из неког од извора или да их сами направите. Свака илустрација треба да има наслов или објашњење.
- 3. Именовање извора података.** На *једној или више куцаних страна* именујте изворе података које је разред користио.

II. Документациони део студије: Трећи одељак

У трећи одељак документационог дела разредне студије унесите најбоље и најважније податке које је ваш разред сакупио и користио у проучавању и процењивању мера. На пример, можете да унесете одабране:

- исечке из штампе;
- писане извештаје или разговоре с људима у заједници;
- писане извештаје о праћењу изабраног проблема на радију и телевизији;
- изводе из преписке с интересним групама;
- изводе из публикација које су објавили органи власти.

Дуже документе и извештаје треба представити копијама насловних страна и садржаја и краћим сажетима – било да су преузети из самог документа или да сте их сами саставили. Не заборавите да припремите садржај овог одељка.

Уставност и законитост предложених мера

Да би заштитио права грађана, Устав ограничава власти.

Кад год предлажемо усвајање неких мера или прописа за бављење неким проблемом, важно је да не захтевамо нешто противуставно. Сваки грађанин има права и треба да преузме одговорност да пази да садашње и предложене мере и прописи можда не крше уставна ограничења власти.

Овај упитник садржи неке од најважнијих *ограничења која Устав намеће властима, ради заштите наших права*. Користите га док будете радили на мерама које ћете предложити. Морате да будете сигурни да предложене мере не крше Устав.

Овај упитник треба да разматра читав разред. Исход тог разматрања треба да буде унет у трећи одељак показног и документационог дела студије.

1. Властима није дозвољено да се мешају у личну слободу уверења грађана.

Мере које предлажете крше/не крше то ограничење власти. Објасните зашто.

2. Властима није дозвољено да постављају неразумна и неправедна ограничења на слободу усменог, писаног или каквог другог изражавања.

Мере које предлажете крше/не крше то ограничење власти. Објасните зашто.

3. Властима није дозвољено да грађанину одузму живот, слободу или имовину без праведног суђења пред судовима.

Мере које предлагете крше/не крше то ограничење власти. Објасните зашто.

4. Властима није дозвољено да нарушавају приватност дома грађанина без веома доброг и оправданог разлога.

Мере које предлагете крше/не крше то ограничење власти. Објасните зашто.

5. Властима није дозвољено да праве прописе који неразумно и неправедно дискриминишу људе по националности, вероисповести, матерњем језику, раси, полу или животном добу.

Мере које предлагете крше/не крше то ограничење власти. Објасните зашто.

Сажетак

Напишите сажетак у којем објашњавате и потврђујете да мере и решења која ваш разред предлаже не крше Устав.

ЧЕТВРТА СТУДИЈСКА ГРУПА

Израда плана деловања

Ваша група одговорна је за израду плана деловања. План треба да садржи кораке које бисте могли да предузмете **како би власти прихватиле и спровеле мере које предлагете**. Читав разред треба да буде укључен у израду плана, али ваша група ће га објаснити у четвртом одељку показног и документационог дела разредне студије.

I. Показни део студије: Четврти одељак

Овај одељак треба да садржи следеће:

1. **Објашњење како би ваш разред за мере које предлага могао да стекне подршку појединаца и група из заједнице.** На *једној куцаној страни двоструког прореда* објасните главне тачке вашег плана.
 - а. Именујте утицајне појединце и групе у вашој заједници који би могли да буду вољни да подрже мере које предлага ваш разред. Укратко опишите како бисте могли да их наведете да то учине.
 - б. Именујте групе у вашој заједници које би се могле супротставити вашим мерама. Укратко опишите како бисте могли да их убедите да подрже ваше мере.
2. **Објашњење како би ваш разред за мере које предлага могао да стекне подршку власти.** На *једној куцаној страни двоструког прореда* објасните главне тачке вашег плана.
 - а. Именујте утицајне званичнике и органе власти у вашој заједници који би могли да буду вољни да подрже мере које предлага ваш разред. Укратко опишите како бисте могли да их наведете да то учине.
 - б. Именујте званичнике у власти који би се могли супротставити вашим мерама. Укратко опишите како бисте могли да их убедите да их подрже.
3. **Сликовни приказ плана деловања.** У представљању плана деловања можете се служити и графиконима, фотографијама, карикатурама, новинским насловима, статистичким табелама и другим илустрацијама. Илустрације можете да преузмете из неког од извора или да их сами направите. Свака илустрација треба да има наслов или објашњење.
4. **Именовање извора података.** На *једној или више куцаних страница* именујте изворе података које је разред користио.

II. Документациони део студије: Четврти одељак

У четврти одељак документационог дела разредне студије унесите најбоље и најважније податке које је ваш разред сакупио и користио у проучавању и процењивању који су то појединци и групе из заједнице и власти који могу подржати мере које предлагете или им се супротставити. На пример, можете да унесете одабране:

- исечке из штампе;
- писане извештаје или разговоре с људима у заједници;
- писане извештаје о праћењу изабраног проблема на радију и телевизији;
- изводе из преписке с интересним групама;
- изводе из публикација које су објавили органи власти.

Дуже документе и извештаје треба представити копијама насловних страна и садржаја и краћим сажецима – било да су преузети из самог документа или да сте их сами саставили. Не заборавите да припремите садржај овог одељка.

III. МЕРИЛА ЗА ПРИПРЕМУ УСМЕНОГ ПРЕДСТАВЉАЊА

Следећа мерила могу да буду коришћена у припреми усменог представљања разредних студија.

Мерила за припрему усменог представљања *појединих* група

1. **Битност.** Ученици треба да издвоје најбитније податке дела студије који представљају.
2. **Разумевање.** Ученици треба да разумеју природу и опсег проблема, различите мере (решења) које су разматрали, властите мере (решења) и план деловања.
3. **Образлагање.** Група треба да на одговарајући начин представи своја становишта. Ђаци треба добро да их бране током одговарања на постављена питања.
4. **Одговори.** Ђачки одговори треба да се односе на постављена питања.
5. **Сарадња група и сарадња унутар група.** Већина ђака треба да учествује у представљању. Подела посла треба да буде очигледна. Ученици треба да покажу уважавање мишљења других.

Мерила за припрему *читавог* усменог представљања

1. **Убедљивост.** Представљање као целина треба да буде убедљиво.
2. **Практичност.** Предложене мере (решења) и приступи задобијања подршке треба да буду изводљиви. У обзир треба да се узимају препреке које постоје у стварности.
3. **Повезаност.** Односи између представљања све четири студијске групе треба да буду јасни. Свако представљање треба да се односи на претходно.
4. **Осврт.** Ђачко представљање треба да покаже како су они пажљиво испитали стечено искуство и шта су сазнали и научили током израде студије.

IV. ПОСТУПЦИ И УПУТСТВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ТАКМИЧЕЊА

О завршеним разредним студијама суди се без присуства ђака. Разред, међутим, студију може усмено да представи и да одговара на питања чланова жирија.

1. **Разредна студија.** Разредна студија састоји се из два дела – показног и документационог.

- **Показни део** састоји се од:
 - Четвороделног паноа. Свака од четири студијске групе приказује рад на једном делу паноа.
 - Димензије делова (одељака) паноа не треба да буду веће од 100×82 cm. Сваки део паноа треба да садржи:
 - а) сажетак задатака студијске групе;
 - б) сликовни приказ рада студијске групе;
 - в) именовање извора података.
- **Документациони део** састоји се од:
 - пет одељака смештених у један канцеларијски регистратор не дебљи од 5 cm, одељци су одвојени папиром или картоном у боји;
 - садржаја целог документационог дела разредне студије и посебних садржаја његових одељака;
 - копија најважнијих података које је свака студијска група сакупила за свој одељак, који најбоље документују или поткрепљују њихово истраживање;
 - петог одељка који садржи осврт и процену разреда о сопственом раду.

2. **Усмено представљање.** Усмено представљање ученицима пружа драгоцену искуство у изношењу ставова и идеја. У поглављу *Пети корак: Представљање разредне студије* објашњава се поступак.

Треба водити рачуна о протоку времена и одредити особу изван жирија која ће се старати о томе. Свака студијска група има четири минута да представи свој одељак разредне студије и шест минута да одговара на питања. Чланови жирија могу да продуже време ако нађу за сходно (на пример у случају да члан жирија предуго поставља питање или даје коментар).

3. **Избор чланова жирија.** Следећи подаци могу да буду корисни при избору чланова жирија.

- За сваких пет студија бира се трочлани жири.
- У жирију треба да буду особе које имају знање о политичким процесима, тренутним јавним проблемима и политичким мерама за њихово решавање, као и везе са учествовањем грађана у политичким процесима.
- Чланови жирија треба да буду угледни чланови заједнице: наставници друштвених предмета, универзитетски професори, изабрани и именовани

званичници, новинари, адвокати, судије... Они могу да буду радно активни или пензионисани.

4. **Материјали.** Наставници ће сваком члану жирија обезбедити копије следећих материјала:
 - Приручник за ученике
 - Мерила за припрему усмених представљања (Додатак III)
 - Упутства за чланове жирија (Додатак V)
 - Упитнике за оцењивање студије (Додатак VI)

5. **Суђење.** Одржите кратак припремни састанак са члановима жирија. Пређите све наведене материјале. Нарочито им напомените особености узраста и ниво знања ђака које ће оцењивати. Такође им нагласите да је потребно да ученике охрабре питањима и предлозима за побољшавање студија и представљања.

Сачувајте све упитнике са оценама чланова жирија.

Када проверите тачност података:

 - забележите и саберите оцене
 - побеђује студија с највишом укупном оценом

6. **После суђења.** Обавестите све учеснике о исходу такмичења. Ако је могуће, организујте свечано проглашење победника и доделу награда.

VI. УПУТСТВА ЗА ЧЛАНОВЕ ЖИРИЈА

Облик такмичења

Такмичење може бити завршетак наставног процеса. Ђаци су учили, проучили и предложили мере за решавање важних проблема своје заједнице.

Пошто је проблем у заједници уочен, разред се дели на истраживачке тимове за прикупљање података из библиотека и медија, од професора и научника, адвоката и судија, удружења грађана, установа и органа власти. Након прикупљања података о проблему, разред је израдио разредну студију коју треба усмено да представи. Задатак чланова жирија је да процени разредну студију и усмено излагање према датим мерилима за оцењивање разредне студије.

Показни и документациони део студије

Разредна студија

Ђаци су, на основу истраживања, направили разредну студију. Подељени су на четири студијске групе одговорне за израду по једног одељка студије. Задаци група:

1. Објашњење проблема који разред одабере за проучавање – зашто је проблем важан и зашто би власти њиме требало да се баве.
2. Процена различитих мера, примењених или предложених, за бављење одабраним проблемом.
3. Израда и образлагање мера које разред предлаже за решење проблема.
4. Израда плана деловања за навођење власти да прихвате предложене мере.

Студија има два дела – показни и документациони. Свака студијска група израђује оба дела свог одељка студије. При оцењивању, једнаку тежину имају оба дела – оцењују се од 1 до 5.

Показни део (пано)

Показни део разредне студије треба да се састоји од четири једнака одељка (који не треба да пређу димензије 100×82 cm). Рад сваке групе смешта се на један одељак.

Документациони део

Овај део садржи сакупљени материјал који најбоље документује спроведено истраживање. Материјал све четири групе смешта се у канцеларијски регистратор не дебљи од 5 cm. Пети одељак садржи осврт ђака на њихов рад и стечено искуство. За израду тог одељка задужен је цео разред.

Детаљан опис одељака сваке студијске групе погледајте на странама 41–49 *Приручника за наставнике*.

Мерила за оцењивање разредне студије

Сваки одељак студије

При оцењивању појединачних одељака студије треба водити рачуна о следећим мерилима:

- Целовитост
- Уставност (примењује се на трећу студијску групу, под мерилом „Целовитост“)
- Јасност
- Подаци
- Образложење
- Сликовни приказ
- Документација

За читаву студију

Укупан утисак о студији треба да се заснива на следећим мерилима:

- Убедљивост
- Практичност
- Повезаност
- Осврт

При оцењивању сваког појединачног одељка, сваки члан жирија ће оцењивати четири ставке – показни део, документациони део, излагање и одговоре на питања. Свака ставка је равноправна и оцењује се оценама од 1 до 5, тако да свака студијска група може имати највише 20 бодова. Оцене све четири студијске групе сабирају се и чине укупну оцену разреда/групе. Оцене појединачних ставки могу се после оцењивања прилагодити укупном утиску о студији. Могуће је прегледати и прилагодити већ дате оцене после оцењивања свих студија. Чланови жирија могу међусобно да се консултују о оценама, али не морају да се усагласе.

Усмено представљање

Сврха усменог представљања разредне студије *је да ђаци науче представљање и одбрану образложених мишљења* везаних за утицаје на доношење политичких мера. Сваки разред се дели на четири студијске групе. Свака група има четири минута да свој одељак студије представи жирију. Шест минута ће одговарати на питања чланова жирија. Свака студијска група има укупно десет минута за усмено представљање разредне студије.

Отварање усменог представљања

Пре усменог представљања чланови жирија треба да прегледају разредну студију, упознају се с предметом истраживања и саставе питања. Ваљаност студије не треба узимати у обзир при оцењивању њеног представљања.

Пре почетка усменог представљања чланови жирија треба да изаберу председавајућег. Потом ће се представити разреду и позвати чланове прве групе да иступе и сами се представе. Чланови жирија ће од групе тражити да представљање

студије започне објашњењем проблема који су истраживали. То означава почетак четвороминутног представљања прве студијске групе.

Чланови жирија ће затим и од друге, треће и четврте групе тражити да представе свој део студије.

Ученици су упознати с тим да четвороминутно представљање треба да буде усредсређено на најбитније из њиховог одељка показног дела студије, али да не треба само да читају шта на њему пише. Предложено им је да користе сликовне приказе на пану, да истакну или нагласе своја становишта. Само материјали с паном могу да буду коришћени током представљања, али не и друге белешке.

Пратећа питања

Пошто су саслушали представљање које је група припремила, чланови жирија постављају питања. Питања и одговори трају шест минута. То ђацима даје могућност да објасне, прошире и одбране своје ставове. То је најизазовнији задатак чланова жирија. Питања морају да буду кратка и јасна. Ученици не користе белешке при одговарању.

Предлози за постављање питања:

1. Тражите од ђака да подробније објасне ставове истакнуте приликом представљања.
2. Тражите примере.
3. Нека ученици бране своје ставове.
4. Питајте их шта су научили радећи на пројекту. Које су проблеме имали? Шта је најважније што су научили током израде студије?
5. Већину питања постављајте читавој групи.

Мерила за оцењивање

Код усмених представљања, чланови жирија ће оцењивати сваку групу на основу битности, разумевања, образлагања, одговора и сарадње између и унутар група. Чланови жирија ће читаво представљање разреда процењивати на основу убедљивости, практичности, повезаности и осврта. Чланови жирија треба добро да пазе да оцењивање заснивају на овим мерилима, а не на личном слагању или неслагању са ставовима ученика. Одећа и појава ђака не треба да утичу на оцену.

Од чланова жирија биће тражено и да бодују представљања. Четвороминутно излагање и одговарање на питања имају једнаку тежину (оцењују се од 1 до 5). Чланови жирија могу међусобно да се консултују о оценама, али не морају да се усагласе.

Повратне информације

По окончању представљања студије, чланови жирија ученицима дају сажете коментаре. То је ученицима веома драгоцено. Коментари треба да се односе на добре стране рада групе и да садрже предлоге за побољшање рада. Ђацима је то одличан начин да уче, избегну грешке у будућности и побољшају способност да као пунолетни и пуноправни грађани учествују у друштвеном и политичком животу.

VI. УПИТНИЦИ ЗА ОЦЕЊИВАЊЕ СТУДИЈЕ И УСМЕНОГ ПРЕДСТАВЉАЊА

Први одељак

За свако мерило овај одељак студије оцените оценама од 1 до 5.

РАЗРЕДНА СТУДИЈА	ОЦЕНА
<p>ПОКАЗНИ ДЕО – ПАНО</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Колико је проблем озбиљан и раширен у вашој заједници или читавој земљи (показана важност проблема)? ▪ Ко би требало да буде одговоран за бављење проблемом? ▪ Неслагања, ако их има, у заједници поводом проблема. ▪ Главни појединци или групе које заузимају ставове о проблему. 	
<p>ДОКУМЕНТАЦИОНИ ДЕО</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ одговарајући ▪ веран ▪ повезан с показним делом ▪ садржи добро одабране материјале 	
УСМЕНА ПРЕЗЕНТАЦИЈА	ОЦЕНА
<p>ИЗЛАГАЊЕ</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Колико је проблем озбиљан и раширен у вашој заједници или читавој земљи (показана важност проблема)? ▪ Ко би требало да буде одговоран за бављење проблемом? ▪ Неслагања, ако их има, у заједници поводом проблема. ▪ Главни појединци или групе које заузимају ставове о проблему. 	
<p>ОДГОВОРИ НА ПИТАЊА</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Колико добро су ђаци одбранили своје становиште током одговарања на постављена питања? ▪ У којој мери се ђачки одговори односе на постављена питања? ▪ Колико су ђаци показали разумевање природе и опсега проблема? 	
УКУПНА ОЦЕНА	

Други одељак

За свако мерило, овај одељак студије оцените оценама 1–5.

РАЗРЕДНА СТУДИЈА	ОЦЕНА
ПОКАЗНИ ДЕО – ПАНО <ul style="list-style-type: none">▪ Колико садашње мере, уколико постоје, одговарају решавању проблема?▪ Да ли се мере спроводе?▪ Да ли постоје неке мере које предлажу појединци или групе?▪ Ставови који се заузимају.	
ДОКУМЕНТАЦИОНИ ДЕО <ul style="list-style-type: none">▪ одговарајући▪ веран▪ повезан с показним делом▪ садржи добро одабране материјале	
УСМЕНА ПРЕЗЕНТАЦИЈА	ОЦЕНА
ИЗЛАГАЊЕ <ul style="list-style-type: none">▪ Колико садашње мере, уколико постоје, одговарају решавању проблема?▪ Да ли се мере спроводе?▪ Да ли постоје неке мере које предлажу појединци или групе?▪ Ставови који се заузимају.	
ОДГОВОРИ НА ПИТАЊА <ul style="list-style-type: none">▪ Колико добро су ђаци одбранили своје становиште током одговарања на постављена питања?▪ У којој мери се ђачки одговори односе на постављена питања?▪ Колико су ђаци показали разумевање природе и опсега проблема?	
УКУПНА ОЦЕНА	

Трећи одељак

За свако мерило, овај одељак студије оцените оценама 1–5.

РАЗРЕДНА СТУДИЈА	ОЦЕНА
<p>ПОКАЗНИ ДЕО – ПАНО</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Објашњена мера коју је разред одабрао и разлози за то. ▪ Наведене предности и мане те мере. ▪ Објашњено зашто мере које предлажу не крше Устав. ▪ Који је орган и ниво власти одговоран за спровођење мере која је предложена? Зашто? 	
<p>ДОКУМЕНТАЦИОНИ ДЕО</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ одговарајући ▪ веран ▪ повезан с показним делом ▪ садржи добро одабране материјале 	
УСМЕНА ПРЕЗЕНТАЦИЈА	ОЦЕНА
<p>ИЗЛАГАЊЕ</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Објашњена мера коју је разред одабрао и разлози за то. ▪ Наведене предности и мане те мере. ▪ Објашњено да ли су предложене мере у складу са Уставом и законима. ▪ Који орган и ниво власти је одговоран за спровођење мере која је предложена? Зашто? 	
<p>ОДГОВОРИ НА ПИТАЊА</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Колико добро су ђаци одбранили своје становиште током одговарања на постављена питања? ▪ У којој мери се ђачки одговори односе на постављена питања? ▪ Колико су ђаци показали разумевање природе и опсега проблема? 	
УКУПНА ОЦЕНА	

Четврти одељак

За свако мерило, овај одељак студије оцените оценама 1–5.

РАЗРЕДНА СТУДИЈА	ОЦЕНА
ПОКАЗНИ ДЕО <ul style="list-style-type: none">Именовани утицајни појединци, групе, званичници и органи власти у заједници који би могли да подрже мере које предлаже разред.Именоване групе, званичници и органи власти у заједници који би се могли супротставити мерама.Именовани извори података.	
ДОКУМЕНТАЦИОНИ ДЕО <ul style="list-style-type: none">одговарајућиверанповезан с показним деломсадржи добро одабране материјале	
УСМЕНА ПРЕЗЕНТАЦИЈА	ОЦЕНА
ИЗЛАГАЊЕ <ul style="list-style-type: none">Именовани утицајни појединци, групе, званичници и органи власти у заједници који би могли да подрже мере које предлаже разред.Именоване групе, званичници и органи власти у заједници који би се могли супротставити мерама.Именовани извори података.	
ОДГОВОРИ НА ПИТАЊА <ul style="list-style-type: none">Колико добро су ђаци одбранили своје становиште током одговарања на постављена питања?У којој мери се ђачки одговори односе на постављена питања?Колико су ђаци показали разумевање природе и опсега проблема?	
УКУПНА ОЦЕНА	

**Упитник за оцењивање студије и усменог
представљања: Укупна оцена**

Наставник _____

Разред _____

Школа _____

Назив разредне студије _____

РАЗРЕДНА СТУДИЈА И УСМЕНО ПРЕДСТАВЉАЊЕ	ОЦЕНА	НАПОМЕНЕ
ПРВИ ОДЕЉАК		
ДРУГИ ОДЕЉАК		
ТРЕЋИ ОДЕЉАК		
ЧЕТВРТИ ОДЕЉАК		
УКУПНА ОЦЕНА		

**Оцена целе студије је збир оцена сва четири одељка
(највећи могући број бодова је 80)**

ЧЛАН ЖИРИЈА: _____ ДАТУМ: _____

VII. УПИТНИК ЗА БАЧКО ОЦЕЊИВАЊЕ

Твоје мишљење ће нам помоћи да унапредимо наставу.

Молимо да наведеш у којој мери се слажеш са следећим тврдњама. Користи скалу:

1 – уопште се не слажем

2 – не слажем се

3 – слажем се

4 – потпуно се слажем

1. Боље разумем шта су мере. _____
2. Више знам о проблемима своје заједнице. _____
3. Научила/научио сам да сарађујем
с другима приликом решавања проблема. _____
4. Унапређене су ми истраживачке способности. _____
5. Открио/открила сам да могу да утичем на своју заједницу. _____
6. Боље разумем функционисање власти. _____
7. Научио/научила сам како људи могу да учествују
у стварању политичких мера. _____
8. Свеснија/свеснији сам постојања група из заједнице
које се баве њеним проблемима. _____
9. Разумем употребу студије као средства комуникације и аргументације. _____

Шта ти се највише свидело у раду на овом предмету?

Које измене би направио/направила?

Школа: _____

Име (није обавезно): _____

VIII. БАЧКИ УПИТНИЦИ

Упитник за уочавање и анализу проблема

Имена чланова групе _____

Датум _____

Проблем _____

1. Да ли је ово проблем који ви и други чланови ваше заједнице сматрате важним?
Зашто?

2. Ко је у власти (личност или служба) одговоран за бављење овим проблемом?

3. Које се мере и решења, ако их има, сада спроводе поводом овог проблема?

Ако такве мере и решења постоје, одговорите на следећа питања:

- Које су предности и мане тих мера и решења?

- Да ли је потребно те мере и решења заменити неким другим? Зашто?

- Која неслагања, ако их има, постоје у вашој заједници поводом тих мера и решења?

4. Где можете да нађете више података о проблему и мишљења која о њему имају различити појединци и групе?

5. Има ли других проблема у вашој заједници за које сматрате да би било корисно проучавати их у разреду? Који су то проблеми?

Упитник за разговор

Име _____

Датум _____

Проблем _____

1. Име особе с којом се разговара _____
Занимање особе с којом се разговара _____
(на пример, предузетник, службеник, пензионер, ученик, студент...) Напомена:
ако особа не жели да буде именована, поштујте то и прибележите само њено
занимање.

2. Реците особи с којом разговарате који проблем изучавате, а онда јој поставите
следећа питања, а одговоре забележите.

а. Да ли овај проблем сматрате важним? Зашто?

б. Да ли га и други чланови ваше заједнице сматрају важним?

в. Које се мере и решења, ако их има, сада спроводе поводом овог проблема?

Ако такве мере постоје, одговорите на следећа питања:

▪ Шта су предности тих мера и решења?

▪ Шта су мане тих мера и решења?

▪ Како могу да буду побољшане?

▪ Да ли је потребно заменити их? Зашто?

▪ Која су неслагања, ако их има, у вашој заједници поводом тих мера?

г. Где можемо добити више података о овом проблему и различитим
мишљењима у вези с њим?

Упитник за штампане изворе

Име _____

Датум _____

Проблем _____

Наслов и датум објављивања _____

Наслов текста _____

1. Мишљење о проблему изнето у тексту

2. Кључне информације о проблему изнете у тексту

3. Према извору, које се мере и решења, ако их има, сада спроводе поводом овог проблема?

Ако их има, да ли наводе:

▪ Шта су предности тих мера и решења?

▪ Шта су мане тих мера и решења?

▪ Како могу да буду побољшане?

▪ Да ли је потребно заменити их? Зашто?

▪ Која се неслагања, ако их има, износе у тексту поводом тих мера и решења?

Упитник за податке с радија и телевизије

Име _____

Датум _____

Време _____

Проблем _____

1. Извор података. (То могу да буду вести на радију или телевизији, документарни филм, интервју или нека друга емисија о проблему заједнице који је ваш разред одабрао.)

Разматрајте следећа питања док будете пратили емисију.

2. Да ли је то проблем који се сматра важним? Зашто?

3. Које се мере и решења, ако их има, сада спроводе поводом овог проблема?

Ако их има, одговорите на следећа питања:

▪ Шта су предности тих мера и решења?

▪ Шта су мане тих мера и решења?

▪ Како могу да буду побољшане?

▪ Да ли је потребно заменити их? Зашто?

▪ Која су неслагања, ако их има, у заједници поводом тих мера и решења?

Документациони упитник за податке из писама или разговора

Име истраживача _____

Датум _____

Проблем _____

1. **Извор.** (Унесите име особе која даје податке. Ако је могуће, унесите њено занимање и групу или организацију.)

Име _____

Занимање _____

Адреса _____

Телефон _____

2. Тражите обавештења о проблему. После представљања писмом или телефоном (како је предложено у *Приручнику за ученике*), тражите одговоре на следећа питања:

а) Колико је овај проблем у нашој заједници озбиљан?

б) Објасните зашто тако мислите?

в) Колико је овај проблем раширен у нашој земљи (тражите да вам дају прецизне одговоре уколико знају податке)?

г) Зашто би њиме требало да се баве власти?

д) Који нивои и службе власти су одговорни за бављење овим проблемом?

ђ) Шта чине поводом тога?

е) Који закон се бави овом проблематиком?

ж) Да ли још неко (и ко) треба да преузме одговорност за решавање проблема?

Зашто? _____

з) Има ли различитих мишљења о постојећим мерама или начину њиховог спровођења? ДА / НЕ

Ако је одговор ДА , поставите и додатна питања:

- У чему се та мишљења разликују?

- Ко су главни појединци, групе или организације који износе различита мишљења о проблему?

- Зашто су заинтересовани за проблем?

- Шта они предлажу?

- Како они настоје да утичу на власти да прихвате њихова решења овог проблема?

- Које су предности и недостаци мера које они предлажу?

- Можете ли нам помоћи да дођемо до података о њиховим ставовима у вези с проблемом?

- Имате ли неки предлог како ми можемо утицати на власти да прихвати мере које ће развити наш разред?

- Кога бисмо могли да се обратимо како бисмо дошли до што више информација о овом проблему? (Потребно нам је име особе/организације, адреса ако је могуће и контакт телефон.)

Напомена: Ово је само „костур“ вашег упитника за разговор или писмо. Најбоље ће бити да самостално саставите упитник прилагођен проблему који изучавате, водећи рачуна о томе шта о конкретном проблему желите да сазнате уз помоћ тог упитника. Не могу вам све особе са којима желите да разговарате дати одговоре на сва ваша питања (нешто није у домену њиховог рада и знања). Важе и они савети дати код упитника за податке са Интернета.

Документациони упитник за податке са радија и телевизије

Име истраживача _____

Датум _____

Проблем _____

Извор података. (То могу бити вести на радију или телевизији, документарни филм, интервју или неки други програм о проблему заједнице који је ваш разред одабрао.)

Наслов емисије/прилога

Име аутора емисије

Ако је у емисији приказан интервју, напишите име особе са којом је урађен:

Датум и време емитовања _____

Укратко напишите шта сте из дате емисије/прилога сазнали о проблему који истражујете (обратите пажњу на то колико је проблем озбиљан и раширен како у локалној заједници тако и у целој земљи, и да ли дуго постоји као велики проблем.) Трудите се да га што боље опишете:

а) Да ли се помињу мере које власти сада предузимају у циљу решавања проблема?
ДА/НЕ (заокружи одговор).

Ако је одговор ДА, одговорите на следећа питања:

- Које су то мере које власти предузимају?

- Које су предности тих мера?

- Шта су мане тих мера?

- На који начин се мере могу побољшати? Да ли их треба заменити? Објасните што детаљније.

- Који закон се бави овом проблематиком?

б) Ко се (осим власти) бави овим проблемом?

- На који начин? (Ако је то нека организација или удружење грађана, опишите што краће а што детаљније.)

- Које су добре стране њихових мера?

- Које су лоше стране њихових мера?

- Да ли сте покушали да ступите с њима у контакт? ДА/НЕ (заокружите)
Зашто? _____

Како? _____

в) Шта сте још сазнали о проблему који истражујете?

г) Где се може добити још података о овом проблему?

Савет: Ако се одлучите да ступите у контакт са аутором емисије/прилога или с неким од учесника, онима који би могли да изнесу свој став о проблему којим се бавите, добро се припремите, унапред спремајући сва питања на која желите да добијете одговор. Ако се обраћате људима са радија или телевизије, питајте их да ли су и раније правили емисије о овом проблему. Замолите их, ако су у могућности, да вам пусте да чујете или погледате емисију/прилог о томе и кажу вам до којих су информација они тада дошли.

Ви касније на основу својих белешки напишите краћи извештај о свему што сте из тих разговора сазнали, а тиче се проблема на коме радите. Ако је радио/ТВ емисија била повод да обавите разговоре о проблему који истражујете са људима који су били у њој, запишите то. Шта вас је и због чега навело да потражите додатна објашњења од неког ко је учествовао на овај или онај начин у тој емисији/прилогу? На који начин би та особа, организација, удружење могла да вам помогне у решавању проблема?

Документациони упитник за штампане изворе

Име истраживача _____

Датум _____

Проблем _____

Име новина/књиге

Наслов текста

Име аутора

Ако је објављен интервју, напишите име особе са којом је урађен:

Датум објављивања _____

Укратко напишите шта сте из датог текста сазнали о проблему који истражујете (обратите пажњу на то колико је проблем озбиљан и раширен како у локалној заједници тако и у целој земљи, и да ли дуго постоји као велики проблем.) Трудите се да га што боље опишете:

- а) Да ли се помињу мере које власти сада предузимају у циљу решавања овог проблема?
ДА / НЕ (заокружите одговор).

Ако је одговор ДА, одговорите на следећа питања:

- Који ниво власти је одговоран за бављење овим проблемом?

- Које су то мере које власти предузимају?

- Које су предности тих мера?

- Шта су мане тих мера?

- На који начин се мере могу побољшати? Да ли их треба заменити? Објасните што детаљније.

б) Ко се (осим власти) бави овим проблемом?

- На који начин? (Ако је то неко удружење грађана, опишите што краће а што детаљније.)

- Које су добре стране тих мера?

- Које су лоше стране тих мера?

- Да ли сте покушали да ступите с њима у контакт? Да/Не (заокружите)

Зашто? _____

Како? _____

в) Где се може добити још података о овом проблему?

Ако сматрате да је потребно, и да бисте добили додатне информације о проблему који истражујете, можда постоји могућност да ви и ваш разред ступите у контакт са аутором текста или с неким од људи који се помињу у њему. Само се добро припремите, како бисте могли што више да сазнате о ономе што вас занима. Зато је најбоље да унапред саставите сва питања на која желите да добијете одговор, а нема га у овом тексту. Своје белешке упишите овде:

Документациони упитник за податке са Интернета

Име истраживача _____

Датум _____

Проблем _____

Интернет адреса www. _____

Наслов текста _____

Ако је интервју, напишите име особе с којом је урађен: _____

Датум (ако постоји) објављивања на Интернету _____

Укратко напишите шта сте из датог текста сазнали о проблему који истражујете (обратите пажњу на то колико је проблем озбиљан и раширен како у локалној заједници тако и у целој земљи и да ли дуго постоји као велики проблем.) Трудите се да га што боље опишете:

а) Да ли се помињу мере које власти сада предузимају у циљу решавања овог проблема? ДА / НЕ (заокружите одговор).

Ако је одговор ДА, одговори на следећа питања:

- Који ниво власти је одговоран за бављење овим проблемом?

- Које су то мере које власти предузимају?

- Које су предности тих мера?

- Шта су мане тих мера?

- На који начин се мере могу побољшати? Да ли их треба заменити? Објасните што детаљније.

- Који закон се бави овом проблематиком?

б) Ко се (осим власти) бави овим проблемом?

- На који начин? (Ако је то неко удружење грађана, опишите што краће а што детаљније.)

- Које су добре стране тих мера?

- Које су лоше стране тих мера?

- Да ли сте покушали да ступите с њима у контакт? Да/Не (заокружите)

Зашто? _____

Како? _____

в) Где се може добити још података о овом проблему?

Као прилог овом упитнику можете одштампати страницу коју сте истраживали на Интернету, а да вам може користити при изради разредне студије.

Ако сте на овај начин (помоћу/или трагом ове адресе на Интернету) успели да успоставите контакт с неком особом, удружењем, организацијом и сл., напишите то као напомену на крају овог упитника и дајте укратко оно што сте накнадно сазнали о проблему којим се бавите.

НАПОМЕНА: Слободно пишите писма и е-поруке, али обавезно водите евиденцију када сте их и коме послали, како не бисте затрпавали истим писмом, свако од вас појединачно, једну те исту особу па да вас људи схвате погрешно. Најбоље је да за комуникацију писменим или електронским путем буде задужена једна група ученика којој би се обраћали сви остали за помоћ при истраживању.

Прилози

- 1. Вођење дискусије**
- 2. Други корак – предлози за начине избора проблема**
- 3. Трећи корак – извори података и начини комуникације**
- 4. Четврти корак – рад студијских група**
- 5. Савети за пети корак**
- 6. Пројекти и учење путем пројеката**
- 7. Праћење и оцењивање**

Вођење дискусије

Улога наставника

У овој методи наставе и учења наставник има доминантну улогу:

- наставник зна садржај и циљеве,
- наставник даје одређене подстицаје на почетку и током процеса учења,
- наставник обезбеђује да се донесе јасно структурисан закључак о новој теми.

Наставник је одговоран за дидактичку примену дискусије. То укључује и пажљиво проучавање тематске структуре, вођење ученика у одељењу и јасно изношење резултата.

Наставник подстиче природну радозналост ученика и ослања се на њихово знање. Он/а узима у обзир њихову способност закључивања и вештим подстицањем их охрабрује у промишљањима.

Наставник толерише и мање вредна решења и грешке, јер и они могу послужити за разјашњење решења проблема кроз дискусију.

Циљеви вођене дискусије

Свака вербална комуникација између наставника и ученика превазилази специфичну тему; она има за циљ и изградњу и развој заједништва у одељењу. Ученици треба да науче и тако битне ствари као што су: способност дијалога, комуникације и разрешења сукоба, а које укључује бројне способности и вештине, нпр. слушање, толеранцију, емпатију, фокусирање на аргументе итд.

Могућност примене

Навешћемо само неке области у којима се може применити вођена дискусија:

- појашњавање појмова,
- сарадничко решавање проблема,
- процес схватања значења,
- развијање категорија и аспекти класификације.

Сврха питања и подстицаја

Критичари се жестоко противе методи наставе путем постављања питања – онај који поставља питање већ зна одговоре, а одговарају они који би у ствари требало да постављају питања. На часу ученици морају да одговарају и на питања која никад не би сами поставили. Ово извртање природног процеса, кажу критичари, постепено паралише ученичку жељу да постављају питања и тренира их да чекају подстицај на који треба да реагују. Ученике би требало васпитавати тако да независно мисле и поступају. У настави би требало избегавати питања и радије понудити отворене подстицаје, нпр. задатак или проблем.

Други инсистирају на томе да наставници постављањем питања остварују важну дидактичку функцију. Наставници не траже од ученика да дају информације о ономе што не познају, већ да сагледају тему из одређеног гледишта (нпр. узрок, сврха, исход, место, време), омогућавајући им да стекну нове увиде и разумевање.

Ако желимо да превазиђемо ову прилично непродуктивну дискусију о вредности или опасностима таквог елементарног облика наставе, морамо установити вредност вођене дискусије – а то се односи и на било коју другу методу наставе – на основу утицаја и ефеката које има на процес учења код ученика. Ако наставник који користи метод вођене дискусије подржава ученике у изградњи и развоју нових структура схватања, метод има јасне вредности. Мора се истаћи и да многе дискусије у одељењу имају малу дидактичку вредност, нпр. зато што су строго усмерене ка циљу који је наставник унапред поставио. Ученици једино треба да открију шта наставник жели да чује од њих. Очигледно је да овакав тип наставе не развија ученикове способности закључивања и решавања проблема. Извртање вођене дискусије је „настава испитивањем“, монотони, стерилни низ питања („Шта знате?“, „Чега се сећате?“...)

Верујемо да вођена дискусија пружа могућност да се постигну значајни циљеви наставе. Стога би наставници требало да се обуче за овај метод и да га имају у репертоару. Међутим, овај метод је строго оријентисан на наставника и, ако се користи у комбинацији са другим методама оријентисаним на наставника, може створити методичку монокултуру у свим предметима и типовима школа.

Једна од предности ове методе је у томе што омогућава побољшање комуникације у одељењу. Истраживања у учионицама показала су колико дуго наставници чекају да ученици одговоре на питање и колико им треба да одреагују на учеников одговор. По правилу, наставници дају ученицима једну секунду, или мање, да одговоре на њихово питање, тако да ученици немају времена да размисле. Међутим, ако наставник сачека само три секунде, ефекат је прилично запањујући:

- Квалитет учешћа ученика се повећава:
 - уопштено, одговори ученика су дужи,
 - ученици развијају сопствену логику аргумената и показују виши ниво креативности и независног мишљења,
 - ученици постављају више питања,
 - ученици чешће комуницирају међусобно,
 - ученици дају тачније одговоре,
 - смањују се дисциплински проблеми у одељењу,
 - ученици са слабијим постигнућем осећају се охрабреним да учествују у комуникацији у одељењу,
 - ученици развијају самопоуздање.
- Квалитет наставничког доприноса и активности такође се повећава
 - праве мање грешака,
 - постављају мање питања,
 - више постављају потпитања ученицима и чешће реагују на њихов допринос,
 - питања наставника постају сложенија и префињенија,
 - наставници очекују виши ниво постигнућа у одељењу, а посебно слабијих ученика,
 - наставници су задовољнији.

Начини подстицања вођене дискусије

Подстицаји су специфични обрасци социјалне интеракције на микро-нивоу наставног процеса. Корисно је класификовати их под формалним именом, јер то показује да се могу користити као средства у различитим контекстима како би

одговорили јасно дефинисаним потребама. Дакле, дијалози у одељењу могу бити иницирани и вођени на разне начине.

Начини подстицања вођене дискусије

Питања	Примери
Тражење чињеница	Шта се десило у овом експерименту?
Тражење мишљења	Шта ви мислите о очевом понашању?
Тражење узрока	Зашто авион лети?
Кључна питања	Шта је био наш задатак?
Подстицаји	
Упутство	Држите се задатка, молим.
Захтев	Молим те, објасни..., упореди, опиши, пронађи, провери.
Коментар	Сандра је управо рекла нешто важно што ће нам помоћи.
Мимика, гестови	Одмахивање главом, климање, замишљен израз.
Тишина	
Акција	Наставник дописује упитник поред изјаве или цртежа.

Оно што ова питања и подстицаји имају заједничко јесте њихова отвореност у погледу могућих одговора и реакција ученика. Ученици морају да се држе контекста, и морају одговарати потпуним реченицама. Пружају прилику ученицима да изразе своја мишљења у потпуности и детаљно. Стога би требало избегавати подстицаје и питања која захтевају одговор једном речју, јер се могу претворити у пингпонг питања и одговора; у том случају доминанту улогу имаће наставник а не тема. Наставник ће морати стално да смишља нова питања и добијаће све слабији ниво повратних информација.

Зато би наставник требало да избегава питања на која се може одговорити са ДА или НЕ, а нарочито:

питања која траже одлуку или избор нпр. Да ли ти се свиђа слика?
сугестивна питања нпр. Да ли и ти мислиш да...?

Такође, наставник би требало да избегава да поставља низ питања одједном, тзв. ланчана питања (Ко мора да уради, шта, где, кад и како?), јер ученици неће знати са којим питањем да почну. Обично се оваква питања постављају ако ученици не одговоре одмах, а наставник је превише нестрпљив да чека.

Учешће ученика у вођеној дискусији

С наставничке тачке гледишта, изјава ученика у одељењу није ништа више од директне реакције на његов подстицај. Са ученичке тачке гледишта, ствар је много сложенија. За њих је то као ход по жици, са одржавањем следеће четири ствари у равнотежи:

- *Лични интерес* – ученици су заинтересовани за тему и имају знање које би волели да покажу и поделе у одељењу.
- *Постигнуће и оцењивање* – ученици знају да се све што изјаве на часу оцењује као њихово вербално постигнуће. Зато њихове изјаве морају да задовоље одређене минималне стандарде.

- *Друштвени положај у одељењу* – доприносећи својим идејама, ученици се излажу откривајући своју личност. Ако све прође добро, њихова репутација у одељењу расте, али се и излажу ризику да буду исмејани.
- *Заштита личног идентитета и самопоштовања* – ученици желе да одлуче када желе нешто да кажу. Зато могу реаговати тврдоглаво када их наставник прозове. Чак и када тачно знају шта је оно што наставник жели да чује, могу дати неочекивани одговор или радије оћутати.

И са мало школског искуства, ученици постају стручњаци у сагледавању своје улоге као ученика и развијају снажну интуицију како би схватили шта се дешава у одељењу. Примећено је да наставници у свакодневном раду често појашњавају градиво са четири-пет ученика који показују интересовање, захвално и тренутно прихватајући свако мишљење које изнесе такав ученик, задовољни што су добили одговарајући одговор који помаже да лекција буде настављена онако како је наставник планирао. У тим условима већина ученика се осећа изостављено или им је пажња већ одлутала.

Искусни наставници препоручују следеће мере како би охрабрили што више ученика да учествују, иако ниједна од њих није отпорна на неуспех:

- Након давања подстицаја, сачекајте да ученици размисле. Такође, може помоћи ако ученици имају времена да запишу своје идеје.
- Дозволите ученицима да у пару ментално обраде проблем или питање, или им дајте времена да на такав начин раде у некој каснијој фази.
- Обраћајте се ученицима чије је постигнуће на нижем нивоу и охрабрите их да поделе своје искуство и идеје са одељењем.
- „Вратите“ одељењу идеје и предлоге које су дали ученици, уз охрабрење да их провере и прокоментаришу;
- ако ученик наговештава нову идеју, изразите је у потпуности и питајте ученика да ли је то оно што је мислио (активно слушање).

Проблеми и тешкоће које се могу јавити

а) Како реаговати на неочекиване изјаве ученика

Добре идеје које излажу ученици, а за које наставник сматра да су „скренуле с пута“, често се пречују, занемаре или квалификују као погрешне ако се не уклапају у модел који је наставник поставио. Очигледно је да ово иритира и обесхрабрује ученике у развијању креативних идеја и учешћу у одељењу, и подстиче ученике да се упусте у игру погађања, али не нужно и разумевања и прихватања онога што наставник жели да чује. Да би се ово избегло, препоручују се следећи обрасци понашања наставника:

- вежбајте своју способност да сачекате да други ученици одреагују уместо вас,
- ако не разумете шта је ученик рекао или не схватите импликације – питајте,
- дозволите ученику да објасни шта је желео/ла да каже,
- размислите какво би било ваше питање које би одговарало том одговору.

б) Наставников ехо (ученици „папагајски“ понављају сваки допринос)

Други проблем који се често дешава јесте наставников ехо, тј. наставник одмах коментарише свако јављање ученика. Наставник понавља сваки одговор ученика, потврђујући га или коментаришући („Да, тачно.“). Ефекти овог обрасца наставниковог понашања су:

- вођена дискусија се претвара у досадну размену питања и одговора;
- након наставниковог непосредног потврђивања изјаве ученика, остали ученици више неће учествовати јер верују да им је одговор погрешан;

- ученици ће престати да мисле;
- ученици се више неће ослањати на оно што су остали ученици рекли;
- за кратко време, учешће ученика ће нагло опасти.

Често је разлог због којег наставници развијају навику понављања сваке изјаве ученика тај што им је потребно време да размисле, нпр. да поставе ново питање, да размисле о учениковом одговору, да га упореде са својим стандардима или да премосте паузе у комуникацији.

Следеће мере предострожности могу се предузети против „папагајског синдрома“:

- без даљег коментара, записати ученикову изјаву на табли;
- дозволити свим ученицима који се јављају да кажу шта имају пре него што дате наредну изјаву;
- направите свесни напор да поднесете тишину неко време, како бисте дали ученицима могућност да размисле.

в) Неки други проблеми

Многи од наредних описаних проблема могу се довести у везу с чињеницом да вођена дискусија поставља пред наставника сложен задатак који захтева висок ниво концентрације. Наставник мора:

- имати на уму јасну идеју о теми и њеној структури;
- одржавати дискусију у одељењу дајући одговарајуће подстицаје и не сме изгубити из вида суштину и исход;
- адекватно реаговати на све изјаве и идеје које ученици излажу и мора их имати у виду;
- у секунди одлучити како ће наставити час, бирајући између различитих опција;
- пратити све ученике и суочавати се са било каквим ометањем и прекидањем;
- пратити време.

Ако наставник не успе у томе, могу се десити следећи проблеми:

- Наставник нема јасну идеју о исходу. С једне стране, наставник можда није темељно проучио тему и није довољно промислио о подстицајима, што доводи до непланираних ометања и разубивања. С друге стране, како дискусија нема јасну сврху, свешће се на обичан разговор. Неће бити сачуваних резултата, дијаграма или записа, и зато ће ускоро бити заборављени. Ученици такве разговоре у одељењу неће озбиљно схватити.
- Вођена дискусија одузима превише времена, можда чак и читав час.
- Наставник инсистира на дијалогској настави, игноришући недостатак знања ученика који им одузима могућност за учествовање.
- Питања су преуска, тј. претерано одређена и могу се одговорити једном речју.
- Наставникови захтеви и задаци су нејасни и не траже ангажовани одговор ученика, нпр. „Можете ли можда...“, „Можда бисте волели...“, „.....само брзо.“, „.....мало.“, „.....ако желите.“, „.....некако...“, „.....нема везе.“
- Ученици ће бити ограничени или спречени да мисле својом главом ако им наставник не да довољно времена да размисле, већ гомила питање за питањем ако не добије моментални одговор на прво.
- Класично намештена учионица (ред за редом) није погодна за било какву врсту дискусије.

Закључак

Можемо сумирати главне тачке које могу подржати вођену дискусију и учинити је смисленом.

Наставник:

- је изабрао погодну тему и поставио одговарајуће циљеве;
- је разместио столице на начин који подржава ученике у међусобној комуникацији (нпр. круг, квадрат...);
- има јасну идеју о садржају теме коју ученици треба да науче;
- помаже ученицима да створе нове везе и увиде;
- поставља проблеме и подстиче ученике да размисле својом главом и поделе своје идеје;
- обезбеђује да подстицаји буду јасни и разумљиви;
- даје ученицима довољно времена за размишљање и може да чека;
- укључује, ако је потребно, почетну фазу да би ученици „мозгали“ и правили белешке, или расправљали о својим идејама у пару;
- не прекида ученике у њиховим активностима размишљања, обраде, расправе или писања;
- не прекида ученике док дају одговоре;
- чека да се прикључи неколико ученика пре него што да нови подстицај;
- даје тек неколико одговора или коментара;
- ослања се на ниво претходног знања и схватања ученика;
- бележи поступне резултате на табли, графоскопу или великом папиру,
- визуализује и илуструје важне идеје и увиде.

Други корак – предлози за начине избора проблема

Следећи битан корак је избор једног проблема који ће разред даље истраживати. Важно је да се испоштује демократска процедура избора, односно да ученици након дискусије и изношења аргумената за сваки предлог проблема на демократски начин усагласе мишљења о томе за који ће се проблем одлучити. Уколико ученици не успеју да се договоре, можете организовати гласање (као један од начина демократског одлучивања). Ми вам представљамо два начина гласања, а ви одаберите онај који вам више одговара, или осмислите неки други.

→ Дозволите ученицима да гласају за три предлога тако што ће кредом написати звездицу или цветић поред предлога који им се допадају (сваки ученик гласа за три предлога).

Реците ученицима да процене три предлога са највише гласова уз помоћ постављених критеријума.

Опсег Колико је дати проблем раширен?

Интензитет Уколико је много људи заинтересовано за питање/проблем, колико им је стало до његовог решавања?

Извори Који су извори проблема?

Трајање Да ли је проблем оправдан? Да ли је то проблем који постоји дуг временски период?

Након елиминације проблема који не задовољавају дате критеријуме, обавите поновно гласање и изаберите проблем.

Напомена: након одабира три проблема с највише гласова, видите да ли они имају сличности, имају ли нешто заједничко. Можда се могу објединити у један заједнички проблем.

Трудите се да при гласању, ако је могуће, обезбедите консензус тако што ћете организовати више кругова гласања и при томе вршите елиминацију предлога с најмање гласова (можете за то тражити сагласност предлагача).

→ Излистајте са ученицима све њихове предложене проблеме и запишите их на таблу, а они нека их прибележе у табелу у својим приручницима.

Редни број	Назив проблема	Редни број	Назив проблема
1.		8.	
2.		9.	
3.		10.	
4.		11.	
5.		12.	
6.		13.	
7.		...	

Предочите им да сте излистали пуно проблема, али да је пред њима задатак да изаберу само један којим ће се бавити у наредном периоду. Поделите их у 5 група. Замолите их да прво свако за себе одабере 5 проблема који су за њега најзначајнији. Дајте им 5 минута да размисле. Када то ураде, нека на нивоу групе погледају све проблеме које су предходно појединачно изабрали, нека продискутују и преговарањем одаберу 5 који су за њихову групу најважнији. При одабиру нека користе горе наведене критеријуме. За рад имају 10 минута.

Када заврше, нека представници група изнесу изабране проблеме, а ви их означите / обележите на табли, а ученици нека их упишу у табелу коју имају у свом *Приручнику*.

Редни број	Назив проблема
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

Издвојте оних 5 проблема који су добили највише гласова и доделите свакој групи по један. Сада свака група има задатак да припреми најбоље аргументовану презентацију зашто је потребно да се бавимо баш тим проблемом, а не неким другим. У својим приручницима имају простор где могу да упишу назив проблема који бране и аргументе зашто мисле да би требало да се баве баш тим проблемом. За рад имају 15 минута, а за изношење аргумената 5 минута.

Када групе заврше с радом, нека представник сваке групе изнесе аргументе за тај проблем. Пошто су саслушали ставове свих 5 група, нека поново појединачно гласају, али овога пута само за један проблем. Онај проблем који има највећи број гласова јесте изабрани проблем целог разреда и њиме ће се разред бавити у наредном периоду. Ученици треба у своје *Приручнике* да упишу назив одабраног проблема.

Трећи корак – извори података и начини комуникације

Препоруке за сакупљање и документовање података.

➔ Да бисте дошли до извора података и информација које вам они могу дати, јасно је да ћете морати да обучите ученике како да успоставе контакте с људима који раде у установама у које ће одлазити. Који год извор да користе, мораће да контактирају са особама које могу да им дају информације или омогуће да до њих дођу. Било да им се обраћају лично, телефоном, писмом, морају да закажу састанак. Користећи њихове вештине комуникације и искуства, можете урадити једну кратку вежбу.

Нека извлаче картончиће обојене у две различите боје, на којима су одговарајућим цртежима представљени начини комуникације – лични контакт, телефоном, писмом боје (на тај начин ћете их поделити их у групе по начинима комуникације). Добићете шест група које ће урадити следећу активност. Задатак за групе: Прва боја – нпр. плава, имаће задатак да користећи своја знања и искуства у успостављању контаката са другим људима симулира начин добре комуникације – како би требало разговарати у личном контакту, написати писмо или телефонирати.

Друга боја – нпр. црвена, имаће задатак да симулира начин лоше комуникације – шта би требало избегавати у личном контакту, при писању писма или телефонирању.

За ову активност дајте им 5 минута времена, а затим нека неко из групе прочита како треба ступати у контакт с људима и како не треба ступати у контакт с људима.

Напомена: Реците ђацима да приликом сакупљања података о проблему не морају у потпуности да се придржавају датих упитника. Могу да додају и нека своја питања, па чак и да направе свој упитник. Као извор информација поред попуњеног упитника ученици могу да сакупе и друге податке (исечке из новина, књига, Интернета, брошуре, плакате, налепнице, уговоре, потврде...) Битно је да сакупе о изабраном проблему што више података, које ће касније пробрати и изабрати најверодостојније.

➔ У учионици можете имати 1–2 примерка пословног адресара у коме ученици могу наћи имена, адресе, телефоне... личности, установа, организација које могу бити извори података.

➔ Све сакупљене податке ученици морају међу собом да поделе. Свака група мора да има увид у то до каквих је података дошла нека друга група. Не заборавите да свака група у вашем разреду не сме да функционише самостално, јер све групе чине тим и сва сазнања до којих долазе морају да поделе међусобно.

➔ При подели на истраживачке тимове проверите са ученицима да ли познају неког у установама или организацијама у које ће ићи. Нека тај ученик буде у групи задуженој за прикупљање података из тог извора – одрасли су спремнији да сарађују с неким кога познају.

Четврти корак – рад студијских група

У овом делу понекад могу настати проблеми. Наиме, после прикупљања података ученици се деле у четири групе и свака ради свој део презентације. Ови делови су међусобно повезани и зависе једни од других и може се догодити да друга група мора да чека прву да заврши свој део, трећа другу и четврта трећу. Како би се избегло да чланови осталих група седе и чекају своје претходнике да заврше, ми вам предлагемо неки од следећих поступака, а ви одаберите онај који вам највише одговара:

- Након поделе у групе омогућите трећој групи да прати рад прве, а четвртој да прати рад друге групе.
- Можете поделити разред на две велике групе. Прва ће радити на првом и другом делу разредне студије, а друга на остала два дела.
- Сви раде по мало од сваког дела студије и тако су упућени у сваки њен део.
- Још један начин који вам опширније представљамо је следећи:

↳ Када сте једном направили листу потенцијалних проблема и њу сузили на један проблем за израду студије, онда заједно дискутујемо о том проблему користећи упутства за рад прве студијске групе. Пишемо своје одговоре на табли или великом папиру. За сада још увек не радимо ништа на показном делу студије. Затим, излиставамо две-три алтернативне мере. Сада делимо разред на онолико група колико имамо алтернативних мера. Групе анализирају мере одговарајући на питања из упутства за рад друге студијске групе. Још увек не радимо на показном делу. Када је истраживање завршено и по једна страна са објашњењима написана, групе презентују резултате целом разреду. Свака од алтернативних мера се дискутује и онда се гласа за ону коју ће разред изабрати за своју меру или, ако желе, да изаберу нову меру за студију. Када је изабрана мера (може и пакет мера) разреда, скицирајте једну или две стране објашњења и образложења мера за излагање (или можете разред поделити на две групе да скицирају то свака за себе, а затим се споје и усагласе ставове). Тражите од њих да дискутују о предностима и манама наведене мере и о уставности и законитости предложене мере. Такође, морају установити које гране и нивои власти треба да буду одговорне за прихватање предложене мере за решавање овог проблема. Коначно, цео разред треба да дискутује о примени својих предлога. Треба да пронађу утицајне особе или групе у заједници које би могле бити расположене да подрже разред у својој намери, и да опишу како ће добити њихову подршку. У току ове дискусије један или два ученика би могла да хватају белешке на папиру. Затим би исто тако требало да дискутују о групама или појединцима у заједници који би се могли противити мерама разреда и како их придобити да ипак пруже подршку пројекту. И ово би требало бележити на папиру. Након тога би требало идентификовати утицајне људе у власти и у установама значајним за решавање проблема који би пружиле помоћ разреду и оне које то не би, тј. које би се противиле и дискутовати о томе како их убедити да пруже подршку разреду. Све у овој дискусији би требало прибележити. Поново, немојте бринути за показни део студије, већ обратите пажњу на то да се сви ученици саживе с проблемом и да прођу кроз сва четири корака овог процеса тако да могу разумно дискутовати о било ком од њих.

Сада је време да се подели разред на четири групе. У оквиру сваке групе неки од ученика биће задужени за састављање писменог објашњења проблема и резимеа,

неки ће тражити или цртати илустрације за показни део студије, а неки ће бити задужени за уређивање прикупљеног материјала за документациони део.

Добра идеја је да се групе периодично састају и извештавају о деловима за које су они задужени. Тако ће сви бити упућени у комплетну израду студије.

➡ Ученици међу собом могу да изаберу мали тим задужен за уређивање рада и припрему нацрта за унос у документациони део разредне студије (уређивачку групу). Резултате рада сваке групе треба дати уређивачкој групи. Читав разред треба да размотри нацрт који је направила уређивачка група и да да предлоге за његово побољшање. Уређивачки тим треба да заврши нацрт и преточи га у разредну студију, свака студијска група затим ради на изради свог одељка студије, а уређивачки тим води рачуна да делови студије буду повезани.

Савети за пети корак

- ➔ Када је студија готова, групе треба да почну са припремом усмене презентације (у трајању од 4 минута за сваку групу). Важно је да групе то раде заједно како не би дошло до понављања и како би се одржао континуитет презентације. Групе би требало да вежбају презентацију пред разредом због садржаја и поштовања времена по пропозицијама. Наставници могу да постављају накнадна питања групама како би помогли ученицима да се припреме за питања жирија предвиђена пропозицијама такмичења у трајању од 6 минута за сваку групу.
- ➔ Можете да замолите родитеље или друге одрасле чланове заједнице, искусне у јавним наступима, да обуче вашу групу. Људи укључени у локалну самоуправу или у удружења грађана могу да буду од велике помоћи.
- ➔ Вежбајте усмено представљање пре излагања пред судијама. Нека пробају пред другарицама и друговима из разреда.
- ➔ У представљању и одговарању на питања треба да учествује што је више могуће чланова сваке студијске групе. Усменим представљањем не треба да доминирају једно или двоје љака. Оно треба да покаже сарадњу у раду, која је постојала током припремања студије.
- ➔ Реците им да показне материјале не читају пред члановима жирија. Нека одаберу најважније податке и тврдње и представе их у опуштеном разговору. Током уводног дела излагања могу да користе белешке, али не и током одговарања на питања.
- ➔ Ако не искористе своја четири минута за излагање, неискоришћено време биће додато времену за питања и одговоре. Свака студијска група има укупно десет минута пред жиријем.

Пројекти и учење путем пројеката

Циљеви пројеката су да покрену промене, да промовишу новине. Основне карактеристике пројеката су:

- Имају јасно дефинисане циљеве и дају јасно дефинисане резултате. Њихова сврха је да реше одређени проблем.
- Пројекти треба да садрже јасан план промене коју желе да постигну. У основи сваког пројекта постоји визија, а пројекат треба да произведе неке мерљиве промене, које треба да трају и након што се пројекат оконча.
- Њихови циљеви треба да буду оствариви, што захтева разматрање и финансијских и људских средстава која су на располагању.
- Они имају почетак и крај и спроводе се на одређеном месту и у одређеном контексту. Састоје се од фаза које се јасно могу раздвојити и идентификовати.
- Захтевају различите вештине планирања и спровођења и подразумевају колективно настојање, тимски рад, различите сараднике.
- Проистичу из неке нове идеје, новог концепта решавања старог проблема.
- Сваки пројекат је и својеврсна авантура – увек постоји одређена несигурност и ризик.
- Треба да буду пажљиво испланирани и разложени на мерљиве целине, подложне коначном процењивању успешности.

Пројекти готово увек укључују тимове, тако да је промовисање доброг тимског рада од великог значаја за успех. Добри, конструктивни и зрели односи доприносе успешности пројекта. Показано је да најуспешнији стил руковођења у пројектном тиму треба да се заснива на генерално демократском приступу који подразумева:

- **Равноправност** – у смислу поседовања и располагања правима и обавезама. Права и обавезе проистичу из улоге у тиму, а одговорност унутар тима је лична.
- **Поштовање** – сваки члан тима изграђује ауторитет на основу својих способности и знања, а руководилац ствара услове да свако може да испољи и даље развија своје квалитете као основ узајамног поштовања.
- **Аутентичност** – стварање основа за индивидуални приступ и испољавање сваког појединца у складу са његовим аутентичним својствима и способностима.
- **Демократску процедуру** – правила понашања унутар тима су јавна, прецизна, смислена и општеважећа.
- **Комплементарност** – разлика међу члановима је основ богатства различитости а не неједнакости. То омогућава међусобно допуњавање по стручном профилу, способностима, особинама, компетенцијама...
- **Флексибилност** – подразумева осетљивост, различитост и прилагођавање како у приступу људима тако и у реаговањима на ситуације и проблеме.

Садржај, облик и стил промоције пројеката зависе од тога коме су намењени и шта је сврха промоције пројекта – информисање, едукација или популаризација. Пројекат се може промовисати на различите начине:

- стручним чланцима;
- публикацијама;
- јавним презентацијама;
- извештајима;
- семинарима;
- средствима јавног информисања...

Учење путем пројеката представља једну од метода наставе у којој наставник и ученици имају своје специфичне улоге.

Наставник је модератор који прати, саветује, иницира, пружа помоћ, организује и координира рад ученика.

Ученици постављају циљеве, сарађују, планирају, организују, дискутују, преговарају, сакупљају податке и материјале, постављају питања, истражују, примењују, експериментишу, испробавају, мењају, конструишу, обликују, производе, испитују, просуђују.

Неке од основних карактеристика учења путем пројеката су:

- постоји заједнички интерес, циљ одељења одређује избор садржаја и постављање задатака;
- полазиште је прави, животни проблем;
- оријентисано је на исходе;
- уношење сопствених искустава ученика, оријентисаност учења ка животној пракси;
- дугорочност са типичним одвијањем у фазама (иницијатива, утврђивање потреба, постављање циља, постављање границе за рад на пројекту, скица пројекта, планирање, извођење, осврт и предвиђање, управљање активностима и њихово оптимизовање, оцењивање);
- поступак је заснован на подели рада, тимски рад;
- уношење ваншколских обележја (родитеља и стручњака);
- самостално, откривајуће, искуствено, практично, друштвено учење;
- учење је оријентисано ка активностима.

Праћење и оцењивање

Оцењивање ученика једна је од компоненти наставног и образовног процеса. Оцењивању ученика треба да се приступа као саставном делу наставног процеса, а то значи да оно треба да се јавља у свим фазама наставе, али и да само мора бити озбиљно и темељно планирано и припремљено, пажљиво реализовано, али и подложно процени и мењању. Уколико желимо да развијамо наставу и образовање као процесе који треба да воде развоју и напредовању ученика, онда оцењивање можемо посматрати као процес праћења рада и развоја ученика у којем се могу и требају користити различите методе и технике. Неке од њих смо вам понудили на крају овог текста – можете их искористити овако дате или прилагодити својим потребама.

Да бисмо лакше пратили напредовање ученика, потребно је да знамо који су циљеви програма и какве исходе очекујемо по завршетку процеса учења/наставе.

Општи циљ предмета грађанско васпитање VI је оспособљавање ученика за активно учешће у животу локалне заједнице, проширивање знања о демократији, њеним принципима и вредностима.

Програмски садржаји омогућиће ученику слободу изражавања мисли, потреба, развијање комуникацијских и говорних вештина, развијање критичког мишљења. Програм обезбеђује ученицима да науче како да буду активни и одговорни чланови заједнице у којој живе.

Основне појмове овог предмета ученици ће усвајати кроз практичну акцију и властита искуства.

Циљеви	Исходи
<p>Развијање критичког расуђивања и вештина аргументовања ставова</p>	<p>Ученик ће:</p> <ul style="list-style-type: none"> - јасно и директно изражавати своје ставове и мишљења о различитим питањима из живота заједнице - активно и аргументовано просуђивати сопствене и туђе идеје, предлоге и решења - умети да аргументовано образлаже и презентује предлоге акција за побољшање заједничког живота у локалној заједници - умети да испита ставове и мишљења грађана и доносилаца одлука о проблемима локалне заједнице
<p>Познавање процедура одлучивања и институција које су од значаја за решавање проблема и унапређење живота у локалној заједници</p>	<ul style="list-style-type: none"> - познавати могућности активног утицаја грађана на различите органе власти - знати с ким и како треба да комуницира у вези с предложеним акцијама и решавањем проблема локалној средини - уочавати повезаност између врста проблема у заједници и институција надлежних за одлуке о том проблему - разумети важност поштовања процедура којима се регулише живот у заједници


<p>Развијање комуникацијских вештина неопходних за сарадничко понашање и обучавање у техникама групног и тимског рада</p>	<ul style="list-style-type: none"> - знати и примењивати правила комуникације и сарадње у групном и тимском раду - самопоуздано изражавати сопствено мишљење - прихватати постојање другачијег мишљења од свог - познавати разлоге за сукоб мишљења у групи и групни притисак - активно слушати ставове и мишљења наставника и других ученика из групе - учествовати у аргументованој размени мишљења са другим ученицима - давати предлоге и прихватати предлоге других - критички процењивати предлоге својих вршњака - примењивати начине конструктивног доношења одлука у групи
<p>Одговорно одлучивање и активно учешће у животу локалне заједнице</p>	<ul style="list-style-type: none"> - постављати питања и активно тражити одговоре на питања и проблеме које је запазио/ла у локалној заједници - разумети позитивне утицаје грађанске активности у локалној средини - учествовати у дискусији и јасно изражавати предлоге у вези са побољшањем живота у локалној заједници - предузимати одговорне акције у сарадњи са другим ученицима из одељења - учествовати у доношењу правила понашања у договореним заједничким акцијама - учествовати у реализацији договорених акција - разумети појам „грађанска партиципација“ - узимати учешће у животу локалне заједнице сагласно свом узрасту

Самопроцена вештине дискутовања

Тема дискусије је.....
Одиграла се на часу.....
Добро сам урадио (урадила).....
.....

Вештине

Одабери лице које описује твоје постигнуће
у свакој од вештина

 не баш добро

 сјајно

Планирање шта да кажеш



Излагање пред другима



Излагање без читања бележака



Постављање питања другима



Праћење онога што други говоре



Одговарање на питања других



Сумирање на крају

На којим областима треба да радиш да би развио своје вештине дискутовања?

Области које треба побољшати.....

Шта ћу покушати да урадим.....
.....
.....
.....

Листа за оцењивање ученика

Име и презиме ученика.....

1=веома изнад просека; 2=изнад просека; 3=просек; 4=испод просека; 5=веома испод просека

Показује чињенично знање везано за тему	1	2	3	4	5
Показује разумевање кључних идеја и питања	1	2	3	4	5
Критички се осврће на своја и туђа искуства	1	2	3	4	5
Уме да изрази и оправда сопствено мишљење	1	2	3	4	5
Адекватно реагује на мишљење других	1	2	3	4	5
Адекватно доприноси дискусији у одељењу	1	2	3	4	5
Адекватно доприноси дискусији у малој групи	1	2	3	4	5
Показује интересовање за друштвена, морална и политичка питања	1	2	3	4	5
Сарађује са другима	1	2	3	4	5
Укључује се у активности заједнице	1	2	3	4	5

Да ли је неко...?	Имена:
пробио лед, бацио лопту, активирао људе...	
помогао групи да уради оно што се мора урадити	
постављао корисна питања, проверио шта је заиста задатак	
сумирао или записао шта је главни задатак	
проверио да ли остали разумеју шта се дешава	
помогао да група постигне заједничку визију готовог производа	
помогао да се група сагласи с тим шта би производ учинило заиста добрим/ квалитетним	
подсетио групу на временско или неко друго ограничење	
читао наглас информације, добављао податке о задатку	
предложио како би група требало да ради	
предложио како да се заврши задатак	
предложио како да се доносе одлуке	
помогао да група уочи могући проблем	
предложио могуће решење	
додао нешто или побољшао нечији предлог	
предложио план да се ствари раде правим редоследом	
помогао свима да одлуче ко ће шта радити	
записао групне планове или одлуке	
коментарисао нечије вештине и охрабривао их	
храбрио и подржавао друге чланове тима	

Издавач

Министарство просвете и спорта Републике Србије

За издавача

Др Слободан Вуксановић, министар

Наслов оригинала

We the people... Project Citizen
Copyright 1996 Center for Civic Education
Project Citizen Center for Civic Education, Calabasas, CA
Project Citizen, National Conference of State Legislatures, Denver, CO

Програм адаптирале

Грађанске иницијативе

Приручник допуниле

Татјана Аџић
Весна Вујичић
Александра Даниловић
Евгенија Јокановић
Лидија Мишкељин
Оливера Нешић
Мирјана Тркуља
Наташа Ђуричић

Превео и појмовник саставио

Новак Гајић

Штампа

yuTOPag, Novi Sad

Штампање овог приручника финансијски је подржала
амбасада Сједињених Америчких Држава у Београду

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

371.3::172(035)

ПРОЈЕКАТ Грађанин VI : приручник за наставнике /
[превео и појмовник саставио Новак Гајић]. – Београд :
Грађанске иницијативе, 2004 (Београд : Досије). – 101
стр. : илустр., обрасци ; 29 cm

Превод дела: We the People --- Project Citizen. – Тираж
800. – Стр. 2: Порука наставницима / Чедомир Чупић.
ISBN 86-7408-011-1

а) Грађанско васпитање – Настава – Методика –
Приручници

COBISS.SR-ID 117146380